

S L A V I A

SLAVIA, časopis pro slovansku filologiju. Vydává ČSAV péčí Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV a Kabinetu cizích jazyků ČSAV. Redakční rada: vedoucí redaktor: Karel Horálek, zástupce vedoucího redaktora: Slavomír Wollmann, Milan Hrala, Karel Krejčí, Miroslav Mikulášek, Štefan Peclar, Jan Petr, Karol Rosenbaum, Rudolf Zimek. Výkonní redaktori: Jan Sedláček a Jozef Vlášek. Sekretářka redakce: Libuše Benešová.

Nastavljamo s prikazivanjem tog vrijednog slavističkog časopisa (isp. Slovo 3 i Slovo 17). Ovdje prikazujemo daljnja godišta, tj. roč. XXXVII (1968) – XLVIII (1979). Kao i do sada, osvrćemo se samo na one priloge koji su u vezi sa znanstvenim interesom Staroslavenskog zavoda.

ROČNÍK XXXVII (1968)

U drugom svesku (u rubrici članci) objavljeni su neki referati održani na Šestom (praškom) slavističkom kongresu (185–355). Među njima je i referat ŽOE HAUPTOVÉ, *K otázce analýzy staroslověnského lexika* (226–234). Autorica se zaustavlja na grčkim riječima koje su pri prijevodu na slavenski pričinjale poteškoće i daje kratku shemu koja pokazuje kada je grčka riječ zamijenjena do-

maćom, kada je preuzeta kao leksička tuđica ili kada je doslovno prevedena (kalk).

1. Tuđice. Neke je riječi staroslavenski preuzeo iz grčkog jezika i fonetski ih adaptirao, npr. *adъ* – grč. *ἀδης*, *Antihrstъ*, *apostolъ* – takve je riječi Jagić zvao »neprevedenima«.

2. Promjena grčka riječ – domaća riječ. U nekim je slučajevima grčka riječ zamijenjena domaćom, npr. *aerъ* – *vъzduhъ*, *akridъ* – *progъ*; u drugim slučajevima grčka je riječ pogrešno prevedena, npr. u izrazima »*matica ognъnaja*, *rodъ ognъnyi*, *rodъstvo ognъnoje*«, gdje se *γέεννα* čitalo kao *γεενά*. Ali za jednu grčku riječ češće ima nekoliko ekvivalenata, npr. grč. *gramota* prevedena je s 'kъnigy', 'pъsanije', 'bukъvi', 'pismena'.

3. Promjena grčka riječ – kalk. Primjera za tu promjenu nema mnogo i većinom su u uskoj vezi sa skupinom dubleta grčka riječ – domaća riječ, kada je stariji grecizam potisnut domaćim izrazom. Stoga se kalkiranje razmahalo u kasnijoj staroslavenštini, kada starija leksikalna tuđica većinom biva zamijenjena mlađim kalkom. Kao primjer može poslužiti grč. *ὀλοκavτωμα* (upotrebljavalo se poglavito u pl. *ὀλοκavτωματα*). Može se smatrati da je njegovo najstarije prihvaćanje *olokavtomata* ili *olokavtomaty*. Veoma rano pojavljuje se kalk *vъsesъžgajemaja* (npr. u As).

4. Kalkovi. Doslovni prijevodi, poglavito grčkih kompozita, obogaćivali su staroslavenski leksik i ujedno su staroslavenskom davali obilježje književnog jezika. Ta tendencija koja je nikla već u doba najstarijih prijevoda postupno se razmahala, posebice je u nekim homiletskim i panegiričkim tekstovima dosegla vrhunac. Ta tendencija grecizacije pri tvorbi velikog mnoštva kompozita nije se uvijek morala oslanjati na konkretan predložak: prevodioci i pisci sami su stvarali riječi u duhu predloška nasljedujući tako u cjelini stil svojih omiljenih autora. Stoga se elementi toga stila susreću i u tekstovima zapadne provenijencije i s latinskim predloškom (npr. sveto-vaclavska legenda Nikoljskog, u Kano-nu u čast sv. Václavu, u apokrifnom Nikodemovu ev., u legendi o sv. Benediktu). U tim tekstovima nisu rijetki kompoziti po uzoru na grčki (npr. *blagosrđije*, *bogodostoinъ*, *bo-gopodobno*, *nizъgręsti*, *nizъseliti sę*). Kao kod leksičkih tuđica, i ovdje postoji niz starih kalkova, koji su nastali već u najstarije doba i ušli u osnovu rječničkog fonda stsl. jezika. Tu pripada npr. skupina *bezakone-nije* || *bezakonъnije*, *bezakonije*, *beza-konovati*, *bezakonъnъ* itd. po uzoru na grčki *ἀνομία*, *ἀνομεῖν*, *ἀνομος* i sl.

5. Kalk – domaća riječ. Rijetki su primjeri potiskivanja staroga kalka mlađom domaćom riječi. To su osobitosti nekih tekstova, primjerice Supr, za razliku od ostalih tekstova, osobito evanđeoskih, koji ima svoj osobiti prevoditeljski stil. Supr, iako npr. ima adj. *blagoizvolъnъ* i subst. verb. *blagoizvolenije*, riječ *εὐδοκεῖν* vazda prevodi s *izvoliti*, a nikada *blagoizvoliti* kao što ga prevode evanđelja, tekstovi apostola i Euch. Naprotiv, mnogo su češći primjeri

da je stara domaća riječ potisnuta novim kalkom. Kolebanje domaćih riječi i kalkova u tekstovima uopće je veliko i njegove je uzroke teško otkriti.

6. Razni tipovi kalkova. Pojava raznih tvorbi kalkova ima različite uzroke. Neki se kalkovi tvore ad hoc, nemaju nikakve tradicije ni kontinuiteta, a također svaki tekst ili grupa tekstova ima svoje specifične novine. npr. grč. *ἀχάριστος* u najstarijim se tetraevanđeljima Zogr Mar prevodi *nevъzblagodětnyi*, a u Praškim odlomcima *beshvalъnyi*, naprotiv u Supr *bezdarъstvъnъ*. Z.H. primjerima pokazuje da Supr zauzima posebno mjesto među ostalim stsl. spomenicima. Skupinu pak apostolskih tekstova karakterizira brižljiva revizija po grčkom tekstu.

7. Hibridne riječi. Primjeri hibridne tvorbe riječi (dio je riječi tuđica, dio je preveden domaćom riječi) veoma su rijetki. Njima pripada npr. *вътрѣтърати тартароуѡв* Euh, *podijakъ* || *podъjakъ* *υποδιάκονος* Nom. i riječi kojima se prevodi grč. *ειδωλολατρης* i *ειδωλολατρεία*. Osnovna riječ *ειδωλον* preuzimala se većinom kao *idolъ*, samo neki spomenici uzimaju druge ekvivalente: Supr mijenja *kapište* zapadnom tuđicom *kumirъ*, Hrist daje prednost također riječi *kumirъ*, ostali su ekvivalenti rijetki.

Na temelju navedenih primjera autorica zaključuje da je 1. u najstarijim tekstovima, osobito evanđeoskim, češća upotreba tuđica nego kalkova; 2. da su u kasnijoj razvojnoj fazi mnogi grecizmi odstranjivani i zamjenjivani domaćim riječima i da se u većoj mjeri javljaju kalkovi (do tih je zaključaka došla i starija slavistika); 3. da je nova redakcija nekih ranije prevedenih tekstova donijela

uvođenje sekundarnih grecizama — pozajmica i kalkova; 4. da su kalkovi u stsl. bili veoma raznorodni, da su ovisili o vrsti teksta i o sredini u kojoj su nikli, a često je o tome odlučivala i prevoditeljeva individualnost.

W.F. RYAN, *Древнерусский перевод жизнеописания Аристотеля Диогена Лаэртского* (349–355). Iako Aristotel, kao uostalom i druga imena antičkog svijeta, nije bio posve nepoznat u Staroj Rusiji, njegova su djela bila nedostupna ruskim čitateljima praktično sve do druge polovine 17. st. Prvo djelo koje se pripisuje Aristotelu jest *Тайная Тайных* (*Secreta secretorum*). To je djelo enciklopedijsko i u njemu Aristotel daje savjete Aleksandru Makedonskom o različitim pitanjima — od politike do alkemije. Original je očito napisan na arapskom u 8–9. st. i postoji u različitim varijantama na većini evropskih jezika. Ruska varijanta, za razliku od svih evropskih varijanata, potječe iz kratke redakcije arapskog teksta preko hebrejskog prijevoda »al-Harizi« (12–13. st.). Rusku je varijantu prvi opisao A.A. Sobolevski g. 1907, a izdao ju je M.N. Speranski. Taj tekst ne opisuje povijesnu stvarnost, postoji međutim stariji tekst koji je bliži povijesnim činjenicama i obično je priložen nekim rukopisima. To je skraćeni prijevod Aristotelove biografije iz knjige Diogena Laertija s naslovom: »Životi i misli glasovitih filozofa« pisane u 3. st. Često su kasniji, upravo srednjovjekovni autori uzimali podatke iz te Diogenove knjige, npr. Walter Burley (1275–1345?) u »De vita et moribus philosophorum«. Iz te varijante Diogena Laertija staroruski je čitatelj mogao mnogo toga doznati o životu Aristotela i o njegovu vanjskom izgledu. Njemu je bio predstavljen primjer

poštivanja znanosti i tu je, napokon, mogao pročitati pravilan prijevod aforizama. Na kraju članka W.F. Ryan daje staroruski tekst po izdanju Speranskog' s grčkim paralelama po izdanju I. Düringa.

U istom (drugom) svesku (362–365) Z. HAUPTOVÁ recenzira probni sv. *Словаря древнерусского языка XI–XIV вв.* koji je izašao pod red. R.I. Avanesova. U rubrici Vijesti P. ŠIMA piše autoreferat: *Новые исследования в области церковнославянского рукописного наследия в восточной Словакии* (383–384) u kojemu informira o istraživanjima csl. rukopisnog nasljeđa u istočnoj Slovačkoj. Autor je priredio za tisak dvije monografije: *Из наблюдений над церковнославянским наследием Словакии, часть первая* i *Текстологическое исследование евангельских рукописей*. U toj rubrici objavljene su informacije o radu pojedinih komisija Međunarodnog slavističkog komiteta u vremenu od sofijskog (1963) do praškog (1968) kongresa. O radu Međunarodne komisije za Rječnik csl. jezika napisao je prikaz njezin predsjednik JOSEF KURZ (389–391).

O. KRÁLÍK, *Nová fáze sporů. o slovanskou kulturu v přemyslovských Čechách* (474–494). Kod Čeha postoje dvije teorije o ulozi slav. pismenosti kojoj su utemeljitelji Ćiril i Metodije. Po Dobnerovoj teoriji ćirilometodska pismenost ima kontinuitet kulturnog razvoja od velikomoravske epohe do Přemislůvića. Po mišljenju Dobrovskog uloga ćirilometodske pismenosti ograničena je uglavnom na epizodu sazavskog samostana. Autor pak raspravlja o tezama povjesničara Grausa. K. ističe veliku ulogu legendâ, odnosno hagiografije, također i glagolj-

skih oficija češkog podrijetla kao svjedoka kontinuiteta slav. pismenosti od IX. do XI. st. Za primjer uzima legendu sv. Václava iz druge pol. X. st. Graus, međutim, misli da je ta legenda nastala na hrv. tlu, ali da ju je napisao Čeh. Glavni mu je dokaz za to napomena u sâmoj legendi da je nastala u okolini kneginje Ljudmile. Njezin unuk Václav po toj napomeni *naviče že k'nigi sloven'skie i latin'skie dobre*. Králik tvrdi da je ta napomena dodana kasnije. Druga legenda koja je također važna kao dokumenat za pitanje kontinuiteta i koja potanko opisuje borbu među starim poganstvom i novim kršćanskim životom, jest latinskim jezikom pisana *Kristiana*. U prvim dvjema glavama govori se o djelatnosti Konstantina i Metodija kod Rastislava i Svatopluka; uz to legenda daje informacije o praocima Přemislovića. Autor ističe da *Kristiana* nije »zabavno čtenje«, već crkvena propaganda i kulturnopolitičko djelo; ono govori o ulozi glagoljskog oficija, o kultu Konstantina i Metodija i o odnosu prema glagoljskim crkvenim knjigama, tj. da se službe Konstantina i Metodija i hrv. redakcija legende o sv. Václávu nalaze u hrvatskoglagoljskim brevijarima. To su, po autorovu mišljenju, važni dokazi o kontinuitetu slavenske pismenosti kod Čeha.

Е.И. МЕЉНИКОВ, *К проблеме происхождения Остромирова евангелия (537–547)*. Autor najprije upućuje na dva još neriješena, ali važna pitanja o podrijetlu Ostromirova ev. (OE) i o mjestu njegova postanja. Što se tiče podrijetla OE, autor konstatira kako njegov tekst tako dobro čuva stsl. jezične crte da ga ubraja među stsl. tekstove, ali da uz to ima podosta i istočnoslavenizama, npr. pisanje

–*tb* (umjesto stsl. –*tъ*) u nastavku 3. l. sg., crta koja je veoma karakteristična za istočnoslavenske spomenike, zatim dosljedna upotreba slova *ъ* i *ь* u velikom dijelu u položaju pred likvidima u suglasničkim grupama. Čak u nekim pripisima u minijaturama dolaze do izražaja neke crte istočnoslavenskog karaktera, npr. ime apostola Luke napisano je *Lōka*, a jednom je napisano *evangelię* umjesto *evangelija*. Iz toga slijedi da je tekst prepisan s istočnoslavenskog, a ne sa stsl. (= južnoslavenskog) predloška. Što se tiče mjesta postanja, neki istraživači drže da je to mogao biti Novgorod, neki Kijev, a ima i onih koji smatraju da to pitanje treba još istraživati. Tipična novgorodska crta je tzv. cokanje, kojemu međutim u OE nema ni traga. No autor pokazuje da to još ne znači da tekst nije mogao biti napisan baš u Novgorodu. Kao primjer uzima natpise u novgorodskoj katedrali sv. Sofije u kojima također nema cokavizama, ali koji se inače jezično dobro slažu s OE, npr. nastavak za 3. l. sg. –*tb*, refleks **dj* je *ž*, a ne *žd*, u početku riječi nema *ju-* već *u-* (*ugъ* umjesto *jugъ*). Na Novgorod kao staro mjesto nalazišta OE pokazuje pripis na 11. l. OE: *se konьčъ*. To, naime, svjedoči da su se OE-e u davnini koristila lica kojima je bilo svojstveno novgorodsko dijalektalno miješanje *c* i *č*. U vezi s mjestom postanja OE zanimljiva je sličnost Grigorijeva zapisa sa zapisom – epilogom »Knjige proroka«, koju je 1047. prepisao pop Upyr Lihoj za novgorodskog kneza V. Jaroslavića. E. F. Karski smatra da je zapis iz 1047. novgorodskog pisca popa Upyra Lihog, i to njegova shema poslužila kao izvor za zapis popa Grigorija, tj. pisca OE. E. I. Mel'nikov smatra da se utjecaj zapisa novgorodskog pisca »Knjige

proroka« iz 1047. na zapis pisca OE vidi ne samo u shemi, već i u načinu izražavanja, sudeći po čitavu nizu leksičkih i gramatičkih podudarnosti u spomenutim zapisima. Napokon, autor dolazi do zaključka da je OE novgorodskog podrijetla.

D. MAREČKOVÁ, *Великая цркъы в Proložnim životě Konstantinově a Metodějově* (582–586). Autorica najprije citira teorije R. Jakobsona i R. Dostálové o postanju izraza »Velikaja Morava«, koji se nalazi već kod K. Porfirogeneta na grčkom (*ἡ μεγάλη Μοραβία*). Usporedo s tim problemom ona razmatra izraz »velikaja cr'ky«, koji je također preveden s grčkog i isto se tako nalazi kod Porfirogeneta (*μεγάλη εκκλησία*). Izraz *μεγάλη εκκλησία* ima značenje 'glavna crkva', 'katedrala', kao što izraz *μέγα παλατιον* ima značenje 'glavna palača'. Tim su se izrazom služili osobito bugarski autori, jer im je grčki jezik bio bliži. Ističe da izraz »velikaja« u navedenim primjerima treba shvatiti prije svega u značenju važnosti.

Gunther Tutschke

ROČNÍK XXXVIII (1969)

Glavni su sadržaj ovoga godišta prilozi posvećeni 1100-obljetnici smrti Konstantina-Ćirila (1969) i izvještaji sa VI. Međunarodnog slavističkog kongresa u Pragu (1968).

U odjeljku »Materiály a diskuse« prvoga sveska nalaze se, za znanstveni interes našega časopisa, dva zanimljiva članka. ВАЛЕНТИНА ЛАЗАРЕННА ГЕОРГИЕВА, *Безличные предложения по материалам древнейших славянских памятников (особенно старославянских)* (63–90). Na prilič-

no opsežnoj građi autorica istražuje vrste i upotrebu bezličnih rečenica u starim slavenskim spomenicima s osobitim obzirom na staroslavenske spomenike. To je vrijedan prilog komparativnom proučavanju sintakse slavenskih jezika za koje posljednjih godina raste interes osobito u ruskoj i češkoj lingvistici. — PAVEL ŠIMA, *Восточно-словацкие церковнославянские рукописи* (91–100). Autor se prihvaća važnog zadatka da skrene pažnju na nužnost sabiranja, klasificiranja i izučavanja crkvenoslavenskih rukopisa sačuvanih u arhivima, bibliotekama i crkvama istočne Slovačke. Rukopisâ ima 24, a neki među njima od iznimnog su značenja za kulturnu i književnu povijest slavenskog srednjovjekovlja. Usprkos tome do sada su malo ili individualno proučavani, pri čemu je posebice zanemareno traženje i sagledavanje njihovih veza s baštinom balkanskih Slavena. Takvo proučavanje, međutim, kojemu prilog daje autor, posvećujući osobitu pažnju evanđeljskim tekstovima, među njima četvero-evanđelju M I (Mihalovsko evanđelje, 1531–1571. g.), važno je za povijest staroslavenskog jezika, a dobiveni rezultati mogu koristiti i u rješavanju spornih pitanja oko pojedinih redakcija slavenskog prijevoda evanđelja kao i u pravilnijem proučavanju ostalih liturgijskih i književnih tekstova slavenskog srednjovjekovlja. Većina istočnoslovačkih crkvenoslavenskih rukopisa pripada, kaže Pavel Šima, »srednebolgarskoj redakcii ruskog izvoda« u značenju koje je ovim terminima dao D.S. Lihačev u svojoj *Tekstologiji* (1962), a tek malen broj posebnoj, neruskoj redakciji (»izvodu«), koju autor uvjetno naziva karpatskom. — Izvještaj sa VI. Međunarodnog slavističkog kongresa u Pragu (1968) u

ovom godištu započinje SLAVOMIR VOLLMAN iscrpnim i temeljitim prikazom komparatističke literarne problematike (*Methodologie srovnávací literární vědy na VI. mezinárodním sjezdu slavistů*, 123–151). — Među nekrolozima izdavamo Marešov nekrolog prerano umrlom Vladimíru Procházkí (1924–1967), plodnom proučavatelju povijesti slavenskog prava, pa i pravnih spomenika velikomoravskog razdoblja (Законъ суднужь людѣтъ).

U drugom svesku RUDO BRTÁŇ (*Neznámy prekladatel' Igora*, 230–241) piše o Samuelu Rožnayu (1787–1815), prevodiocu dugo vremena nepoznatog njemačkog prijevoda *Slova o polku Igoreve* objavljena u Tübingenu god. 1817–1818. Autor ocrtava vrijeme i sredinu u kojoj je djelovao ovaj plodni slovački prevodilac i kulturni radnik. — Nastavlja se s prikazivanjem jezične i literarne tematike na VI. Međunarodnom slavističkom kongresu. Među ovim prilozima ističemo članak E. BLÁHOVE, *Staroslověnská a církevněslovanská problematika na VI. mezinárodním sjezdu slavistů* (262–272). — U odjeljku »Kritiky a referáty« autorice E. BLÁHOVÁ, Z. HAUPTOVÁ i I. PÁCLOVÁ (*Cyrlometodějské a klimentské sborníky*, 307–319) prikazuju tri opsežna jubilarna zbornika, posvećena 1100-obljetnici ćirilometodske moravske misije (1963) i 1050-obljetnici smrti Klimenta Ohridskoga (1966): *Хиляда и сто години славянска писменост 863–1963*, Sofija 1963; *Cyrrillo-Methodiana, zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863–1963*, Köln-Graz 1964; *Климент Охридски 916–1966*, Sofija 1966. — U odjeljku »Zprávy« J. VLÁŠEK prikazuje knjigu B. A. УСПЕНСКИЙ, *Архаическая си-*

стема церковнославянского произношения (Из истории литургического произношения в России), Moskva 1968, a E. BLÁHOVÁ bugarsko i njemačko izdanje srednjobugarskog prijevoda bizantske Manasijeve kronike: *Летописца на Константин Манасу – Прѣтодрого Манасия летописца събранје лѣтно* (И. ДУЙЧЕВ), Sofija 1963; *Die slavische Manasses-Chronik* (I. BOGDAN i J. SCHRÖPFER), München 1966. — Rumunjski slavist Emil Petrovici (1899–1968), lingvist koji se mnogo bavio i staroslavenskim jezikom, dobio je nekrolog iz pera J. Felixa.

Velik dio trećega sveska posvećen je opet prikazu različite problematike sa VI. Međunarodnog slavističkog kongresa u Pragu. — U odjeljku »Kritiky a referáty« zanimljive su recenzije J. VLÁŠEKA na knjige D. S. Lihačeva i D. Čiževskoga posvećene staroj ruskoj književnosti (*Поэтика древнерусской литературы*, Lenjingrad 1967; *Abriß der altrussischen Literatur*, München 1968). — U odjeljku »Zprávy« J. KURZ govori o slavističkim bibliografijama koje su izašle uz VI. Međunarodni slavistički kongres (*Nové slavistické bibliografie*, 508–509), a T. BEŠTA i J. KURZ o međunarodnom simpoziju posvećenom povijesti slavistike (*Symposium o dějinách slavistiky ve Štiříně 1967*, 509–512). — U nekrologu svom učeniku Jaroslavu Baueru (1924–1969) J. Kurz je prikazao bogat znanstvenički život ovog prerano preminulog velikog čehoslovačkog lingvиста.

Četvrti je svezak u cijelosti posvećen životu, misiji i djelu slavenskog učitelja Konstantina-Ćirila. Sadrži 13 priloga. Prikazujemo ih redom.

ANDRÉ VAILLANT, *Constantin-Cyrille et le Pseudo-Théophylacte.*

(517–520). Kratak kritički osvrt na još neobjavljenu disertaciju Paula Gautiera *Deux oeuvres hagiographiques du Pseudo-Théophylacte* (Paris 1968), u kojoj je autor, između ostaloga, ponovo izdao, s prijevodom i komentarom, grčko Žitije sv. Klimenta Bugarskoga (Ohridskoga), koje se pripisuje Teofilaktu, biskupu ohridskome (1094–1107). Gautier drži da je Klimentovo žitije pogrešno pripisivati Teofilaktu. Njegov je autor neki Bugarin koji je svoje djelo pisao sredinom 10. stoljeća, pokazavši se dobrim svjedokom života Klimentova, ali vrlo lošim poznavao-cem života Solunske braće. Ono što se u Klimentovu žitiju govori o Konstantinu i Metodiju čini se Gautieru toliko nepouzdanim i nevjerojatnim da to može samo objasniti jednim od dvaju mišljenja: 1. Žitije Klimentovo pisala su dva hagiografa – prvi iz 10. st. i drugi, prerađivač i revizor, iz 11. ili 12. stoljeća – ili 2. Klimentov životopisac nije poznavao ŽK i ŽM. Autor žitija susreo se još kao posve mladi učenik s Klimentom, dok je Kliment podučavao u Kutmičevici, prije nego što je postao biskupom, dakle, oko 895. godine, a svoje je djelo pisao 940–950. godine kada je već imao šezdesetak godina. Klimenta je, dakle, poznavao, ali su mu događaji iz života Konstantina-Ćirila bili već tada daleki 70–80 godina, što njega, međutim, kao panegirista, koji se i inače dosta slobodno odnosio prema povijesnim činjenicama, nije smetalo. Na žalost, A. Vaillant u ovom osvrtu ostaje nedorečen, pa i nejasan u svom odnosu prema tezama i argumentacijama Paula Gautiera vezanima za postanak i autorstvo Žitija Klimentova, ali baca nešto svjetla na odnos grčkog žitija prema ŽK i ŽM. Klimentov životopisac, tvrdi Vaillant, ne samo

da je poznavao žitija slavenskih apostola nego nam je na tri mjesta vratio i njihov grčki original, danas nepoznat. Analizirajući ta mjesta, veliki je francuski slavist još jedanput iznio svoju staru tezu da su ŽK i ŽM napisana na grčkom jeziku, pa tek kasnije, daleko od grčke kulture, u latinskoj kulturnoj sferi prevedena na staroslavenski jezik zapadnoga tipa.

IVAN DUJČEV, *Constantin Philosophe-Cyrille à Rome au début de 868* (521–527). O boravku Konstantina Filozofa u Rimu, jednoj od najvažnijih epizoda u njegovoj misiji i životu, pisalo se mnogo i s podrobnim analiziranjem 17. i 18. poglavlja ŽK. Studija Ivana Dujčeva posebno je posvećena odlomku ŽK 17 u kojemu se govori o Hadrijanovu blagoslovu slavenskih knjiga i služenju slavenske liturgije u rimskim crkvama. O rimskim danima i susretima Solunske braće autor je i ranije pisao u mnogim člancima, koji se sakupljeni mogu naći u njegovu kapitalnom djelu *Medioevo bizantino-slavo* (I–III, Roma 1965, 1968, 1971), a sada nam, zaokruženo na jednom mjestu, upotpunjuje sliku i spoznaje o dodirima Konstantina Filozofa s glasovitim rimskim ličnostima i njihovu odnosu prema Konstantinovu misionarskom djelu, te ponovo identificira rimske crkve u kojima se, pošto su odobrene tekovine slavenske misije, po papinoj želji svečano pjevala liturgija na slavenskom jeziku. U spomenutom odlomku životopisac Konstantinov u susretu i odnosu s bizantsko-moravskom misijom spominje četiri poznate povijesne ličnosti. To su biskup Formozo (biskupija Porto), apostolski legat Nikole I. u Bugarskoj (866–867) i kasniji papa (891–896), biskup Gauderih (Velletri), biskup Arsenije (Orte) i Anastazije

Bibliotekar. Upoznavši Konstantina Filozofa, Metodija i njihove učenike u Rimu kr. 867. ili poč. 868. godine, velletrijski je biskup Gauderih pokazao za njih živo zanimanje i sačuvao o njima sjećanje osobito zbog nalaza i prijenosa relikvija sv. Klementa pape u Rim, da bi kasnije svoje ime vezao uz jedan od najdragocjenijih tekstova o životu Konstantina-Ćirila, za Italsku legendu. Iako vijest u ŽK 17 predstavlja jedinu potvrdu kontakata koje je biskup Arsenije imao sa slavenskim apostolima, taj je istaknuti i na Hadrijana II. utjecajni biskup, kako se čini, mnogo pridonio papinu odobrenju slavenske liturgije, kao njezin gorljivi pristaša, a potom je zajedno s Anastazijem Bibliotekarom pomogao Solunskoj braći u pripremama za prvi ciklus oficijature na slavenskom jeziku u rimskim crkvama. To su mišljenja modernih biografa biskupa Arsenija i Anastazija Bibliotekara – A. Petruccija i G. Arnaldija – kojima, smatra Dujčev, treba pokloniti povjerenje. Glasoviti Anastazije Bibliotekar, nećak Arsenijev, odigrao je, ipak, najvažniju i višestruku ulogu u rimskim događajima, u podržavanju slavenske misije i trajnom interesu za ćirilometodsko djelo. Impresioniran erudicijom i moralnim kvalitetama Konstantina Filozofa, od prvoga je susreta pokazao posebne simpatije i divljenje prema začetniku slavenske književnosti i te je osjećaje vjerno čuvao u narednim godinama i poslije Ćirilove smrti, izrazivši ih i riječju nekoliko puta. Kao odličan poznavalac grčkog jezika, bio je posrednik u razgovorima i pregovorima između slavenskih učitelja i pape Hadrijana II, biskupâ Arsenija i Gauderih. Gauderihu i Italskoj legendi mnogo je pomogao i svojim latinskim prijevodom Konstan-

tinovih grčkih djela o nalazu relikvija sv. Klementa Rimskoga, a valja tražiti njegovu ulogu i u vrlo osjetljivom pitanju odnosa Italske legende prema ŽK («litterae Sclavorum»), o kojemu se u znanosti i nadalje raspravlja. Dujčev smatra da su učenici Konstantina-Ćirila preveli staroslavensko ŽK najprije na grčki jezik, a potom ga je na latinski jezik preveo Anastazije Bibliotekar da bi ga dao velletrijskom biskupu. Od izuzetnog su značenja i pisma Anastazija Bibliotekara u kojima se govori o osobi i djelu Konstantina Filozofa, hvale njegove ljudske kvalitete i učenost (1. papi Hadrijanu II. iz 871. godine; 2. kralju Karlu Čelavome, 23. ožujak 875. g.; 3. biskupu Gauderihu, 875. g.). U datiranju rimskih dana opisanih u ŽK 17 mnogo pomažu suvremeni događaji vezani uz spominjane ličnosti. Naime, dok se Anastazije Bibliotekar direktno ili indirektno duže družio s Konstantinom Filozofom, susreti biskupa Arsenija sa slavenskim učiteljem bili su kratkog vijeka. U jednom pismu datiranom 8. ožujkom 868. god. papa Hadrijan II. bio je još pun pohvalnih riječi za biskupa Arsenija i nećaka mu Anastazija, a uskoro nakon toga dogodio se strašan skandal s otmicom i umorstvom kćeri Hadrijana II. što je učinio Arsenijev sin Eleuterije (učenjaci se u datumu afere ne slažu – Grivec, Dvornik). Biskup Arsenije pao je u nemilost i umro (poginuo). Dakle, događaji opisani u ŽK 17 dogodili su se najkasnije između početka siječnja i druge polovice ožujka 868. god. U rimskim crkvama koje spominje ŽK 17 autor vidi crkvu Santa Maria Maggiore ad Praesepe i basiliku San Paolo fuori le mura, a ostale su dvije crkve najvjerojatnije crkva sv. Andrije i crkva sv. Petronile u Vatikanu. Ova izuzetno

vrijedna studija Ivana Dujčeva dragocjena je i po obilnoj literaturi koju je sakupila.

KAREL HORÁLEK, *Několik sporných cyrilometodějských otázek* (528–532). Autor raspravlja o četiri još uvijek aktualna pitanja u ćirilometodskoj znanosti. Premda nam osnovni izvori o životu i djelovanju Solunske braće jasno svjedoče o njihovu grčkom porijeklu, neki se učenjaci i nadalje pitaju da nisu možda Konstantin i Metodije ipak bili Slaveni, najčešće pretpostavljajući da im je majka bila slavenskog porijekla. Na to pitanje Horálek ne daje određen odgovor, nego ukratko govori o njihovu grčkom ili slavenskom porijeklu u odnosu na njihovu izuzetnu djelatnost i bizantski kulturno-politički program među moravskim Slavenima. Na taj problem autor usko nadovezuje mnogo značajnije, te u novijim ćirilometodskim istraživanjima nezaobilazno pitanje da li je slavenska misija bila zapravo posljedica i nastavak jednoga ranijeg kulturno-književnog razvoja među balkanskim Slavenima. Horálekov odgovor je negativan. Ni u ranijoj kršćanskoj tradiciji, kao ni u oficijelnom prihvaćanju kršćanstva u Bugarskoj 864. god. nije moguće vidjeti neki slavenski kulturni program, koji je očit u bizantsko-moravskoj misiji, jer on ne bi bio u skladu s bizantskom politikom prema negrčkim narodima na Balkanu. Moravska misija rodila se na isključivu inicijativu kneza Rastislava, a ona se javila iz potreba velikomoravske kneževine, bez ikakva ugledanja na bugarsku državu. Isto tako nijedna povijesna činjenica ne govori o egzistenciji slavenske »praćirilice« ili »praglagoljice« na kojima bi nastala neka pretćirilometodska pismenost, slavenska književna djelatnost starija

od moravske misije. Vjersko-kulturni razvoj u Bugarskoj kr. 9. st. jasan je nastavak ćirilometodske djelatnosti. Što se tiče ćirilometodske književnosti njezina je ovisnost o bizantskoj književnosti očita, ali ne i isključiva, jer su Konstantin i Metodije nastojali da svoje djelo približe i kulturama zapadnog kruga presudnih za tekovine pretćirilometodskog moravskog kršćanstva. Posljednje poglavlje svoga članka Horálek je posvetio obrani kontinuiteta češke staroslavenske i crkvenoslavenske kulture premislovskog i sazavskog razdoblja s velikomoravskom ćirilometodskom kulturom, o kojemu se u novije vrijeme izražavaju sumnje, pa se poneki učenjaci tako vraćaju skepticizmu J. Dobrovskoga.

JACQUES LÉPISSIER, *La légende de Banduri et sa valeur historique: le frère de Constantin-Cyrille s'appelait-il Athanase?* (533–541). Autor posvećuje punu pažnju tzv. Bandurijevoj legendi, danas zaboravljenom grčkom tekstu nepoznata autora i datuma koji priča o kristijanizaciji Rusa i spominje u nekoliko redaka i misiju Solunske braće. Na grčku je legendu prvi upozorio Dubrovčanin Anselmo Banduri u svom poznatom djelu *Imperium Orientale* (Paris 1711), ponudivši uz grčki original i njezin prvi latinski prijevod. Legenda je kasnije još nekoliko puta izdavana u izvornom tekstu, te latinskom i ruskom prijevodu. Kada je krajem prošlog stoljeća pronađen njezin potpuni tekst u jednom rukopisu iz 15. st., istodobno su je u Petrogradu i Ateni objavili W. Regel i I. Sakkeliōn (1891). Pričanje Bandurijeve legende o kristijanizaciji Rusa i Solunskoj braći prepuno je anahronizama, literarnih sloboda i maštarija, tako da se danas taj tekst ne može smatrati jednim od povijesnih izvora

za ćirilometodsku povijest i djelatnost. Upravo osnovne pojedinosti koje bi mogle imati neku povijesnu vrijednost za opisane događaje Bandurijeve legende nabacuje tek kao maglovita sjećanja, stavljajući tako oficijelnju kristijanizaciju Rusa pod knezom Vladimirom (988–989) i moravsku misiju (862–863) u isto vrijeme, i to pod vladavinu i zaštitu cara Vasilija I. Makedonca (867–886), dok brata Konstantina Filozofa naziva Atanasijem. Golubinski je, što je bilo presudno, odrekao svako povijesno značenje Bandurijevoj legendi, ali je Regel pokušao da je rehabilitira. Upravo na hipotezama i zaključcima na kojima je stajao Regel nastavlja J. Lépissier, služeći se u svojim usporedbama uglavnom istim izvorima, prije svega, dakako, Ruskom kromikom, a potom i Žitijem kneza Vladimira, Žitijem cara Vasilija Makedonskog i drugim tekstovima, ali svoja istraživanja i znatno produbljuje. Lépissierovi izvodi mogu se svesti pod dvije osnovne hipoteze: 1. u legendi se vjerojatno ne radi o pokrštavanju Rusa nego Bugara, 2. Metodije, kojemu je to monaško ime, mogao se krsnim imenom zvati Atanasije. Premda je doista bio običaj da monah u novom imenu zadržava inicijal krsnog imena, to ipak nije bila obaveza, pa zato ni Hilendarska povijest koja jedina navodi Metodijevo krsno ime (Mihajlo) nema veću snagu dokaza od Bandurijeve legende (Atanasije). Ove pretpostavke u obranu dokumentarne vrijednosti Bandurijeve legende Lépissier oprezno predlaže u očekivanju nekih možda novih otkrića. U članku je objavljen francuski prijevod grčke legende.

VOJTĚCH TKADLČÍK, *Datum příchodu slovanských apoštolů na Moravu* (542–551). Autor raspravlja o godini dolaska bizantskih misionara Konstan-

tina i Metodija u Moravsku, dosta uvjerljivo braneći tradicionalno mišljenje o 863. godini kao početku bizantsko-moravske misije. Naime, u našem stoljeću neki su učenjaci posumnjali u to datiranje i započeli iznositi teze i dokaze u korist 864. godine. Raspravu je otpočeo F. Hýbl (1908), a nastavili su je J. Dekan, A. Frinta i L. Havlík, da bi je u potpunosti razvio Josef Cibulka, čija je opširna studija *Der Zeitpunkt der Ankunft der Brüder Konstantin-Cyryllus und Methodius in Mähren* (Byzantinoslavica XXVI, 1965, str. 318–364), od redakcije časopisa predložena za znanstvenu diskusiju, svojedobno izazvala znatnu pozornost. Budući da se sporna godina dolaska Braće u Moravsku može izvoditi samo po poznatom datumu njihova dolaska u Rim (prosinac 867. ili poč. 868. god.) i vijestima o dužini boravka u Moravskoj, sačuvanih u ćirilometodskim izvorima, Tkadlčík se u polemici s Cibulkom još jedanput vrlo pomno vraća na izvore. Osnovna je teškoća, međutim, u tome što najvjerodostojniji izvori za ovo pitanje – Italska legenda, ŽK i ŽM – daju različite podatke o dužini boravka i djelovanja Braće u Moravskoj, a to je očigledno posljedica činjenice što su autori u svojim vijestima navodili ili samo vrijeme provedeno u Moravskoj, ili su mu pribrajali i boravak kod panonskog kneza Kocelja, vrijeme provedeno u Veneciji i na putovanju do Rima. Pobornici mišljenja o 864. godini kao početku slavenske misije uopće ne uzimaju u obzir vijest u IL (Cibulka primjerice taj izvor i ne smatra pouzdanim svjedokom za moravske događaje), koja je inače glavno uporište tradicionalnom mišljenju, jer ona sa svojim podatkom od četiri i pol godine (razdoblje od početka djelovanja u Moravskoj do dolaska

u Rim) najviše šteti njihovoj tezi, dok u podacima u ŽK 15 (40 mjeseci – boravak u Moravskoj) i ŽM 5 (3 godine – boravak u Moravskoj i Panoniji) ne vide neslaganje. Tkadlčik smatra da se tri izvora, premda donose različite podatke, ne protive jedan drugome, nego zapravo nadopunjuju, s napomenom da podatak o dužini boravka u ŽM iznosi 4, a ne 3 godine, čitanjem prema glagoljskoj, a ne ćirilskoj brojčanoj vrijednosti slova g. Nadalje, prema autorovu mišljenju Konstantin i Metodije boravili su kod kneza Kocelja oko 8 mjeseci, dok su na putovanje do Rima i boravak u Veneciji utrošili daljnjih 6 mjeseci. Uskladiвши tako podatke u sva tri izvora, pozvavši se i na apologiju črnoriska Hrabra, V. Tkadlčik je zaključio: Rastislavovo poslanstvo stiglo je u Carigrad ljeti 862. god.; u rujnu iste godine započeo je Konstantin Filozof s radom na sastavljanju slavenskog pisma i prvih slavenskih prijevoda, a u proljeće 863. god. bizantska je misija pošla prema Moravskoj kamo je stigla negdje krajem lipnja 863. godine. Nastavljajući raspravu s J. Cibulkom, autor misli da bizantski poslanici nisu putovali u Moravsku kopnenim putem, preko Bugarske, još uvijek poganske i Bizantu tada neprijateljske zemlje, nego najvjerojatnije morem, dužim, ali sigurnijim putem. Via Egnatia dovela ih je do Drača, gdje su se ukrcali u lađu za Veneciju, a iz Venecije nastavili jantarskom cestom prema Moravskoj. U prilog ovoj, a ne Cibulkinoj tezi, govore opširnije u novije vrijeme i proučavanja Františka Dvorníka (*Byzantské misie u Slovanů, Vyšehrad–Prah* 1970).

LESZEK MOSZYŃSKI, *Kryteria stosowane przez Konstantego-Cyryla*

przy wprowadzaniu wyrazów obcego pochodzenia do tekstów słowiańskich (552–564). Autor analizira prevoditeljski postupak Konstantina-Ćirila u prvim slavenskim tekstovima u odnosu na tuđice, prvenstveno na grecizme, o kojima se u znanosti već mnogo raspravljalo, ali i u odnosu na ostale tuđice do sada manje tražene i proučavane u staroslavenskim tekstovima. Svjestan je težine problema u razlučivanju izraza koje je u slavenske tekstove unio sam Konstantin-Ćiril i izraza koje su unosili kopisti u kasnijim revizijama njegovih tekstova, kao i činjenice da se dio helenizama već ranije postupno udomaćivao u slavenskom leksiku kroz odnose i kontakte makedonskih Slavena s Grecima, prije literarne i prevoditeljske djelatnosti Konstantina Filozofa starih tri stotine godina. Kriterije kojima se začetnik slavenske pismenosti rukovodio u svojim prijevodima s neslavenskog na slavenski jezik Moszyński vidi ovako: Konstantin-Ćiril se trudio da u slavenske tekstove ne unosi neprevedene tuđice, obilno je primjenjivao metodu leksičkog kalkiranja i nastojao da njegov tekst ima što izrazitiji narodni karakter, da ga piše lijepim i čistim jezikom lišenim stranih elemenata. U biblijskim tekstovima koje je prevodio sa Septuaginte, kao dobar poznavalac raznih evanđeljskih prijevoda, uhvatio se ukoštac ne samo s grecizmima nego i s hebreizmima i latinizmima. U načelu je ostavljao neprevedena samo hebrejska i latinska vlastita imena, pokazavši pri tome izvanredno poznavanje etimologije utemeljeno na dobrom znanju tih dvaju jezika. Što se grecizama tiče, u njegove prijevode uđuše uglavnom samo helenizmi koji su već ranije ušli i postali živi elementi u narječju solunskih Slavena. Prevo-

deći, Konstantin Filozof je nastojao stvoriti i slavensku kršćansku terminologiju. Ovom analizom i rezultatima Moszyński je donekle promijenio neka, još od Jagića ustaljena mišljenja o stanju tuđica (npr. o neprevedenim »tehničkim« terminima) u slavenskim prijevodima Konstantina-Ćirila.

ZOE HAUPTOVÁ, *Konstantinova misijni činnost a prameny slovanského písma* (565–573). Zanimljiva studija Z. Hauptove raščlanjuje na tekstu ŽK Konstantinovu predmoravsku diplomatsku i misionarsku djelatnost, kako bi analizom jezičnog i filološkog studija Konstantinova u bizantskim godinama našla neke poticaje i njegovu kasnijem kulturno-književnom djelu, tj. izvore Konstantinovu slavenskom pismu. Ponajprije autorica govori o misioniranju u Fotijevo doba, kao i o politici bizantskog misioniranja uopće, da bi se potom pozabavila arapskom i hazarskom misijom Konstantina Filozofa, držeći se uglavnom posljednjih istraživanja V. Vavříneka, a donekle i rezultata F. Dvorníka i I. Dujčeva. To je uvod u glavni dio studije koji autorica posvećuje Konstantinovima jezičnim studijima na Krimu, na putu k Hazarima, opisanima u ŽK 8. Hauptová je uzela u podrobno razmatranje sve navode životopisca o Konstantinovu učenju hebrejskog i samarijskog jezika i pisma, te o susretu s Evanđeljem i Psaltinom pisanima »ruskim pismenima« što je i glavni predmet njezina interesa. Pokušavši ispitati kulturnu i povijesnu realnost takvih navoda, pa i geografsku mogućnost takvih susreta, autorica je zaključila da je Konstantin Filozof, zahvaljujući svojoj iznimnoj darovitosti, vrlo vjerojatno dobro znao hebrejski i samarijski jezik, ali je to znanje stekao prije hazarske misije učenjem i pripremnim

radovima za boravka u samostanima. Zbog takvog znanja orijentalnih jezika, izuzetnoga za njegovo vrijeme, on je i bio biran za diplomatske i misionarske zadatke, ali nije moguće da se takvih jezičnih istraživanja prihvatio boraveći u Hersonu. Autor ŽK je vjerojatno poznao filološke interese Konstantinove, pa je, da bi istakao izuzetne sposobnosti svoga junaka, sve Konstantinove »nalaze« smjestio na Krim, kao što je i Konstantinovu antižidovsku disputu (ŽK 9–11) smjestio na hazarski dvor, a ona je vjerojatno uzeta iz danas nepoznatih literarnih polemičkih spisa Konstantinovih. Ako tako gledamo na poglavlje u ŽK 8, ako opisanim događajima ne vidimo korijene na Krimu nego u ranijoj Konstantinovoj djelatnosti, i pitanje »ruskih pismena« dolazi pod posve novo svjetlo. Životopisac je našene tekstove nazvao »ruskima« upravo zato što je čitav jezični i tekstološki studij Konstantinov smjestio na Krim, a poznato je i koliko je Konstantinova diplomatska misija bila posljedica aktualnih bizantsko-ruskih političkih odnosa, te koliko se patrijarh Fotije zanimao za kristijanizaciju Rusa. Ako zaobiđemo Krim, slabi, dakako, i teorija o susretu s gotskim pismom i tekstovima. Preostaje, dakle, sirska teorija, pa autorica, premda napominje da pitanje »ruskih pismena« još uvijek nije moguće sa sigurnošću riješiti, oprezno zaključuje da se s obzirom na tadašnju bogatu kršćansku izvornu i prijevodnu literaturu na sirsom jeziku najvjerojatnije radilo o sirskim, ili možda armenskim tekstovima. Konstantinovo poznavanje hebrejskog i samarijskog pisma odrazilo se na njegovu glagoljskom pismu, kao što se i neka glagoljska slova mogu lijepo usporediti s armenskim pismenima.

Dakako, pored dobrih rezultata V. Vondráka i J. Vajsa istraživanje utjecaja orijentalnih pisama na Konstantinovu glagoljicu traži dalje produbljene poredbene i paleografske studije.

VLADIMÍR KYAS, *Delší a kratší čtení v rukopisech Života Konstantinova* (574–581). V. Kyas nastavlja s interesom za Žitije Konstantinovo i svojim doprinosom rekonstrukciji njegova izvornog teksta (v. *Charvátsko-hlaholské texty Života Konstantinova*, Slavia XXXV, 1966, str. 530–553). Da bi se jednoga dana došlo do konačne rekonstrukcije ŽK, kojoj su u novije vrijeme, poslije Van Wijkove rekonstrukcije prve glave ŽK (1941), svojim radom na tekstovima u hrvatskoglagoljskim brevijarima najveći doprinos dali V. Kyas (1966) i N. Rado- vich (*Le pericopi glagolitiche della »Vita Constantini« e la tradizione manoscritta cirillica*, Napoli 1968), potreban je velik broj predradnji i paralelnih studija posvećenih valorizaciji pojedinih spomenika i utvrđivanju genealoških odnosa sačuvanih rukopisa ŽK. Nastavljajući na ranije napore, V. Kyas smatra da je u sadašnjem stadiju istraživanja potrebno osvjetliti međusobni odnos ruske B skupine i srpske skupine (S) rukopisa ŽK, kako bi se utvrdilo koja bi od tih skupina kao temeljni tekst bila pogodnija u rekonstrukciji ŽK. U ovoj studiji autor sebi postavlja pitanje dužeg i kraćeg teksta, tj. pokušava odrediti u kojoj je skupini došlo do kraćenja ili proširivanja teksta, koja je verzija, dakle, u tom pogledu izvornija, pa u tu svrhu uspoređuje i razmatra pojedine primjere iz ruskih (R) i srpskih (S) rukopisa ŽK. Od ruskih rukopisa u obzir su uzeti uglavnom tekstovi februar- skih mineja (skupina B), a samo mjestimice tekstovi oktobarskih

mineja (skupina A) i skupina C. Premda provedenom usporedbom autor nije u mogućnosti da donese posve određene zaključke, njegova raščlamba, ipak, pokazuje da je u velikoj većini primjera duži tekst R rukopisâ izvoran, dok je tekst S rukopisâ na mnogim mjestima kraćen. Definitivno sagledati sva navedena mjesta nije moguće, pa neki problemi ostaju neriješeni, odnosno s većom ili manjom vjerojatnoćom riješeni. Međutim, teškoće koje nastaju u primjerima nejedinstvenosti najznačajnijih skupina rukopisâ ŽK (ABS) ne bi smjele da unesu skepsu u posao dalje rekonstrukcije njegova izvornog teksta. One samo određuju njegove privremene granice koje je moguće pomaknuti budućim istraživanjima, kojima V. Kyas određuje i najavljuje primarne zadatke i ciljeve.

EMILIE BLÁHOVÁ, *K otázce oťčьskychъ knižь* (582–590). Ovo je još jedna studija o pitanju Metodijevih Otačaskih knjiga (ŽM 15) u dugoj znanstvenoj raspravi koja još od sredine 19. st. okuplja velika istraživačka imena, kulminirajući u proučavanjima najboljega poznavao- ca slavenskog Paterika N. van Wijka (1931–1941. god.), a u najnovijim, sedamdeset godina- ma doživljava nov interes zahvaljujući i dvama simpozijima o slavenskom Pateriku (v. Slovo 24 i 28). Između dvaju osnovnih gledanja na sadržaj Metodijevih Otačaskih knjiga E. Bláhová ne prihvaća poglede Van Wijkove i većine autora od Šafarika do danas (paterik), nego se priklanja mišljenju koje predstavlja R. Nahtigal (homilijar). Ali, budući da se nijedna od sačuvanih najstarijih homiletičkih zbirki ne može u cjelini pripisati Metodiju, autorica je pristupila razmatranju, razvrstavanju i označavanju međusobnih odnosa spomenutih zbirki,

dakle, tekstova Kločeva glagoljaša i homiletičkog dijela Suprasalskog kodeksa, dviju zbirki iz kanonskog staroslavenskog razdoblja, te Mihanovičeva homilijara i homiletičke zbirke moskovskog Uspenskog zbornika, da bi potom prešla na pojedine homilije ili skupine tekstova unutar homiletičkih zbirki. Ova su istraživanja, dakako, organski nastavak dotadašnjih proučavanja, a autorica je posebnu pažnju posvetila utvrđivanju jezičnih osobina (posebice sintakse) i tehnike prevodenja pojedinih tekstova i skupina, oslanjajući se pri tome i na vlastite, već poznate zaključke o pojedinim homilijama Kločeva glagoljaša. Autoričini rezultati bili bi slijedeći: između navedenih zbirki metodijevsko porijeklo dolazi u obzir samo u jednoj od skupina homilija Kločeva glagoljaša. Metodiju se, naime, najvjerojatnije može pripisati autorstvo Anonimne i prijevod Epifanijeve homilije. U prilog njegova autorstva Anonimne homilije govori sadržajna pripadnost tog teksta Metodijevu krugu djelovanja, dok o Metodijevu prijevodu Epifanijeve homilije svjedoče prije svega jezični razlozi, tj. zajedničke sintaktičke osobitosti dviju homilija. Prijevod preostalih triju homilija u Kločevu glagoljašu s obzirom na sintaktičku arhaičnost i tehniku prevodenja, ili barem homilija *Hotěhъ patriarhovoъ besědq* koja je primjer izuzetnog prevodilačkog umijeća, mogao bi se možda pripisati Konstantinu-Ćirilju. Metodijev doprinos staroslavenskoj prijevodnoj homiletičkoj literaturi ograničava se, dakle, samo na prijevod Epifanijeve homilije i vjerojatnost da su se neki od njegovih prijevoda mogli izgubiti. E. Bláhová nabacuje još jednu mogućnost tumačenja i rješenja autorstva homiletičke zbirke u Kločevu glagoljašu:

možda je tri homilije preveo Metodije, dok su Epifanijevu homiliju preveli a Anonimnu homiliju sastavili moravski pisari. Sigurnija proučavanja i zaključke otežava, međutim, činjenica što još danas ne posjedujemo podrobno analiziran jezik ostalih tekstova koji se pripisuju Metodiju.

PAVEL VYSKOČIL, *Cyrilská transkripcie trojího hlalohského i*: Ѣ, ꙗ, ѣ (591–596). S dobrim poznavanjem literature, a s polazištem u glavnim osloncem u mišljenjima V. Tkadlčíka i F.V. Mareša autor govori o sudbini trojakog glagoljskog *i* u najstarijim slavenskim spomenicima i o načinu njegova prenošenja u ćirilicu u pojedinim vremenskim razdobljima. Precizna funkcija trojakog glagoljskog *i*, nastala prema grčkom pismu, počela se prema Tkadlčíkovu mišljenju gubiti, odnosno pojednostavljivati vrlo brzo, čini se već u Moravskoj za prvih, grčkih učenika Konstantina i Metodija, dok se prema Marešovu mišljenju prvobitni stav dvojakog »ize« narušio izvan Moravske, tj. na slavenskom jugu. U najstarijim ćiriličkim tekstovima glagoljsko se ꙗ (Ѣ) transkribiralo kao Ѡ, a ѣ kao ѡ. U mlađe doba u ćirilici se ustalila skripcija у = ѡ (kasnije ѣ), a *i* = и, pri čemu je iz pisma postupno gotovo nestalo ѡ, dok se u hrvatskoglagoljskim tekstovima, osim u funkciji broja, eliminiralo »ize«. Svojim izdanjem Zografskog evanđelja (1879) V. Jagić je dao drugačiju ćiriličku transliteraciju: Ѣ = ѡ, ꙗ = ѡ, ѣ = и. Njezinu varijantu proveo je S. Severjanov izdanjem Sinajskog psaltira (1922): Ѣ = ѡ, ꙗ = ѡ, ѣ = и. Jagićeva ćirilička transliteracija trojakog glagoljskog *i* je općeprihvaćena, premda treba imati na umu, kaže Vyskočil, da ona nije utemeljena na najstarijem odnosu glagoljskih i ćirilskih pismena, pa zato auten-

tičniji prijepis predstavlja transliteracija koja se upotrebljavala prije Jagićeva izdanja Zografskog i Marijinskog evanđelja.

ANTONÍN DOSTÁL, *Počátky staroslověnského písemnictví a Byzanc* (597–606). Autor raspravlja o počecima slavenske pismenosti: o pokretačima, nosiocima, tekovinama ćirilometodske misije. Ističe epohalnost ćirilometodskog djela koje je bogatstvu materijalne kulture moravskih Slavena dodalo i pisanu kulturu, ali s bizantološkog povijesnog gledišta osporava pretpostavke nekih učenjaka da je ćirilometodska kultura mogla imati polazište i oslonac u nekoj prijevodnoj biblijskoj literaturi bizantskih Slavena čime bi se osvijetlila visoka umjetnička vrijednost ćirilometodskih evanđeljskih prijevoda. Navikli na grčki jezik, Slaveni u Bizantskom carstvu praktički nisu ni mogli osjećati potrebu za vlastitim evanđeljskim tekstovima; jedini motiv slavenskim prijevodima mogao je biti nacionalni, a takav razlog u ono doba nije moguće pretpostaviti. Takva situacija, međutim, ne isključuje vjerojatnost postojanja nekih temeljnih, primjerice molitvenih tekstova u bizantskih Slavena, kao što se vjeruje da su slični tekstovi postojali i u Moravskoj prije ćirilometodske misije. Dostál ukazuje na bizantski uzor i karakter prvog slavenskog pisma, staroslavenskog jezika (vidljiv osobito u sintaksi), te prevodilačkog programa Konstantina i Metodija i njihovih učenika, da bi potom u najkraćim potezima sagledao asimilacijski proces ove kulture u novoj sredini, postupnu debizantinizaciju i osamostaljenje slavenske pismenosti i književnosti. Tako je, dakle, veliko kulturno djelo Konstantinovo – slavensko pismo, staroslavenski jezik i

pismenost – niklo iz bizantskih izvora, na slavenskom tlu nastavilo živjeti vlastitim razvojem. Posebice je zanimljivo autorovo gledanje na glagoljicu u tom razvoju. Glagoljsko pismo, koje je imalo izraziti bizantski i carigradski karakter, po Dostálovu je mišljenju u staro doba doživjelo dvije reforme: prvu stvaranjem novoga pisma – ćirilice – i drugu prijelazom u tzv. hrvatsku glagoljicu. Obje reforme imale su pred sobom cilj debizantinizacije slavenskog pisma i kulture.

JOSEF VLÁŠEK, *O vztahu překladové techniky a poetiky staroslověnského žaltáře* (607–615). Autor je jedan od znanstvenika koji u novije vrijeme – uz već poznate tekstološke, jezične i paleografske analize – pozivaju i na vrednovanje literarnih, poetskih osobina staroslavenskog psaltira i sami se uključujući u takva proučavanja. U uvodu ove studije Vlášek još jedanput upozorava na tekstološku problematiku staroslavenskog psaltira (pitanje grčkog predloška, problem dvostoljetne sudbine staroslavenskog teksta od izvornog velikomoravskog prijevoda do Sinajskog psaltira) da bi potom prešao na literarnu problematiku u kojoj posebnu pažnju posvećuje poetici staroslavenskog psaltira. U pokušaju očitavanja poetičke strukture staroslavenskog psaltira autorova vrlo pomna i zanimljiva analiza polazi od prevoditeljske tehnike kao »negativa« ka »pozitivu« semantičkih konstrukcija u staroslavenskom tekstu kao temelju poetike psalama.

RUDOLF TUREK, *K problému stop cyrilometodějské misie ve hmotné kultuře Velké Moravy* (616–626). Ovo je studija koja oslanjanjem na najbolje rezultate arheoloških istraživanja posljednjih desetljeća u Čehoslovačkoj

(J. Poulík, V. Hrubý, J. Cibulka, V. Richter, B. Dostál, J. Pošmourný, K. Benda, J. Böhm...) još jednom progovara o velikomoravskoj materijalnoj kulturi i traži njezine veze s duhovnom kulturom Moravljana. Proučavajući crkvenu arhitekturu, oblike hramova, »hradišta«, groblja, keramiku, nakit i druge nalaze na glavnim lokacijama u Moravskoj (Staré Město, Mikulčice, Modra, Sady) i donekle u Češkoj, autor je upozorio na osobine pretćirilometodske i kasnije velikomoravske gradnje i pokušao naći tragove i ostatke irskoškotskog, karolinškog, dalmatinsko-istarskog, rimskog, antičko-bizantskog graditeljstva i duhovne misijske kulture. Uz autorove ranije radove s istog područja članak je vrijedan prilog neobično živoj raspravi o ovoj problematici koja se i dalje nastavlja.

Na pravom se mjestu, u ovom svesku, našla recenzija VLADIMÍRA KYASA na knjigu NATALINA RADOVICHIA *Le pericopi glagolitiche della »Vita Costantinik e la tradizione manoscritta cirillica*, Napoli 1968. Zanimljivo je vidjeti kako se prema vrijednim rezultatima Radovicheve rekonstrukcije ŽK odnosi autor koji je sličan posao, ali s drugačijim pristupom i manjega opsega, i sam obavio samo dvije godine ranije (*Charvátsko-hlaholské texty Života Konstantinova*, Slavia XXXV, 1966, 530–553). U odjeljku »Kritiky a referáty« upozoravamo na recenzije još nekih za nas zanimljivih djela: NATALINO RADOVICH, *Un frammento slavo del Protovangelo di Giacomo* (Cod. glag. Lub. C 163a/2 II), Napoli 1969 (I. PÁČLOVÁ); JACQUES LÉPISSIER, *Les commentaires des psaumes de Théodoret (version slave)*; Paris 1968 (D. GAUDERNACK); ИВАН ДУЙЧЕВ, *Болонску*

псалтир. Български книжовен паметник от XIII век, Sofija 1968 i JOSEF HAMM, *Psalterium Vindobonense*. Der kommentierte glagolitische Psalter der Österreichischen Nationalbibliothek, Wien 1967 (Z. HAUPTOVA).

Ivanka Petrović

ROČNÍK XXXIX (1970)

DEAN S. WORTH, *On the Morphophonemics of the Slavic Verb* (1–9). Na primjeru vokalskih alternacija u općeslavenskom jeziku koje su aktualne i u suvremenim slavenskim jezicima, između infinitivne i prezentske osnove, autor objašnjava kako u nekim glagolima systemske anomalije, koje smo tradicionalno nazivali iznimkama, zapravo to nisu, jer se mogu formalizirati kao regularne gramatičke jedinice. Pojava pokretna vokala u prez. osnovi u glagola tipa бѣрати, зѣвати–зовѣ nasuprot гѣвати–гѣѡ s identičnom infin. osnovom, ako se promatra na fonetsko-fonološkoj ravni, zaista bi bila anomalija. Tako rusko звать = rvать, ali зовут ≠ rvут, jer ista vrsta osnove daje dva rezultata. Na višoj, morfofonemskoj ravni ta se prividna anomalija eliminira uz tri uvjeta: a) pokretni vokal ne može biti cjelovito pretkazan pomoću fonetske okolice, tj. alternirajući vokal mora se označiti u morfofonematskom liku, b) glagolska morfofonematika može se učinkovito opisati R. Jakobsonovim pojmom glagol. »temeljne osnove« (basic stem) i pravilima pokraćivanja, c) morfofonematska pravila primjenjuju se određenim redom. U osnovi s pokretnim vokalom u fleksiji označit će se alternirajući morfofonem (#): z#va-, b#ra-. Sad se primjenjuju morfofone-

matsko pravilo fonološkog pokraćivanja segmenta i Jakobsonov sistem »single-stem«, tj. svršeci osnova na konsonant gube te konsonante ispred konsonantskih nastavaka (čitaj'tt) – (čitát'tt), a vokali se pokraćuju ispred vokalskih nastavaka (kup'i+at) – (kú-p'at). Derivacijskim pravilima generativne fonologije, pravilima pokraćivanja, pa vokalizacije (#) i poništenoga (Ø) = nulti nastavak ili drugi fonetski nulti segment, primijenjenih na grupu glagola s morfofonemom (#) u temeljnoj osnovi tipa zvati, brati dobija se ovakav opis: za 1. lice sg. prez. od z#va+ú → z#vφ+ú → zovφ-ú → zov+ú i za 2. lice sg. prez. od z#va+ó+š → z#vφ+ó+š → zovφ+ó+š → zov+ó+š. Nakon palatalizacije taj lik daje zov'óš i fonetskim pravilima isti se preoblikuje u (z/Λv'óš). Pojava pokretnoga vokala u prezentu ispred osnovnog vokala nije nepravilnost budući da osnovnom vokalu stvarno prethodi isti morfofonemski nulti – vokal (#) kao rezultat pokraćivanja vokala temeljne osnove. Zaključak je, dakle, da grupa glagola zvati, brati nije nepravilna.

H. BIRNBAUM, *Ragusa revisited: the Playwrights of the Renaissance* (81–98). Revizija dramskog stvaralaštva dalmatinskog i dubrovačkog renesansnoga kazališta s obzirom na lokalnu tradiciju i na poticaje i utjecaje susjednoga talijanskog kazališta. Vrlo su popularne bile liturgijske igre, izdanak dalmatinskog srednjovjekovnog kazališta. Pasijske igre igrale su se po čitavoj Dalmaciji sve do Kvarnerskog bazena i po otocima (Hvar). Autor smatra da je najstariji poznati tekst dramske fakture na hrvatsko-srpskom (točnije bi bilo čakavskom!) zapisan u hrvat. glagoljskom Tkonskom zborniku, o temi Muke i Uskr-snuća. Izravni utjecaj lokalne slavenske

tradicije očit je u Mavra Vetranovića, autora nekoliko prikazanja. Početak svjetovnog kazališta vezan je za dramu H. Lucića »Robinja« iz g. 1520. U žanru svjetovne drame koja je cvala u renesansnom Dubrovniku visoko su se razvile komedija erudita i pastoralna drama, nešto manje farsa i maskerata. Tragedija kao osobiti dramski rod nije se razvila. Središnja su dva pisca: Nikola Nalješković i Marin Držić. Nalješkovićeve pastore i naročito njegove farse s elementima realističnoga i naturalističnoga pružale su glumcima mogućnost improvizacije praćene pantomimom. To je tip commedia dell'arte. Marin Držić tvorac je dubrovačke Komedije erudita. U njoj je dosega zrelost komediografa svjetskoga glasa. Njegove su komedije neprolazan prinos svjetskoj komediografiji. Prvenstveno preko njega dubrovačko je renesansno dramsko kazalište dostojno sudjelovalo u evropskom dramskom stvaralaštvu. Drame su u renesansnom Dubrovniku pisane hrvatskim, latinskim i talijanskim jezikom. Kao i na suvremenim Dubrovačkim ljetnim igrama, dominirao je tip otvorenog kazališta, tj. scensko izvođenje na »pjacama«, ispred katedrale ili Kneževa dvora. U povijesti dramskoga kazališta zabilježeno je nekoliko amaterskih družina: Bizara, Pomet, Garzarija, Njarnjasi.

V. POLÁK, *Několik poznámek o původu hlaholského písma* (166–180). Autor preispituje dosadašnje teze o podrijetlu glagoljske azbuke na osnovi sporne sintagme »rusšskymi pismeny« iz gl. 8 ŽK. Jagić-Taylorovoj teoriji, po kojoj je ishodište glagoljici grčka minuskula VIII/IX. st. dopunjena nekim adaptiranim znakovima samaritansko-hebrejskog pisma, suprotstavlja teorije E. Georgijeva o »rusšskymi

pismeny«, A. Vaillanta o »surʒskymi pismeny«, o gotskom pismu i izlaže vlastitu, iako ne novu tezu, o »gurʒskymi pismeny«. U Zakavkazu kršćanstvo je bilo duboko ukorijenjeno već u 4. st. Dokaz intenzivne kristijanizacije jesu hazarski kršćani kojima su dolazili misionari iz Bizanta, ali i iz pokrštenih mjesta Zakavkaza. Legenda o Maštocu govori da je on stvorio pisma za Armence i Gruzince. U kavkaskom je području supostojalo nekoliko alfabeta. Na formirane grafijske sustave naknadno je mogla utjecati grčka grafija kao plod civilizacijskog pritiska. Boravak na Hersonu mogao je usmjeriti interes tvorca glagoljice na kavkasko alfabeto, to više što je Konstantin bio orijentalist. Armensko, odnosno gruzinsko pismo, ne u svojim povijesnim oblicima, ali svakako u tadašnjim suvremenim oblicima, moglo je biti modelom glagoljskim znakovima. Svoju tezu autor potkrepljuje paleografskim podudarnostima između glagoljskih grafema i »kavkaske« abecede iz koje se razvilo gruzinsko i armensko pismo.

F. SVEJKOVSKÝ, *Homo animalis – homo spiritualis v Proglasu* (181–197). Raščlamba tematsko-motivske strukture staroslavenskog pjesničkog Proglasa, originalnog uvoda u slavenski prijevod četveroevanđelja. Ne spori autorstvo Konstantina-Ćirila. Ustrojstvo pjesme odgovara načelima srednjovjekovne književne tvorbe. Načelo dvodijelnosti po kojem je svaki dio naviješten citatom. U temelju spjeva jesu dva korelativna motiva čovjek – Knjiga (tj. Pismo, Riječ, Evanđelje), obrađena probranim književnim postupcima. Analiza umjetničko-filozofska navedenih motiva izvršena je u kontekstu Proglasa i šire u okvirima kršćanske književne tradicije. Pisac je

stihova pjesnik i teolog. Prauzor mu je Biblija kao umjetnički i religiozni ideal. Uloga je pjesnika (i pisara, prevodioca) posrednička, između savršene Riječi i nesavršena čovjeka. Stoga je pred pjesnikom obvezatni izbor razumljiva pisma i jezika kojim prenosi poruku Objave. Knjiga-Riječ preobraća homo carnalis u homo spiritualis. U svijesti stvaraoca Proglasa čin prijevoda jest praktično djelo spiritualizacije. Motiv ontološke podvojenosti bića bogato je upotrijebljen u djelima klasike kao i kršćanskih pisaca, posebice Grgura Nazijanskoga koji je i svojim uzornim životom i književnim darom izravno utjecao na Konstantina Ćirila. Temeljni motivi Proglasa reinkarnirani su u srednjovjekovnoj francuskoj književnosti s modificiranim značenjem u idealu čovjeka-viteza i shvaćanju književnosti kao svjetovnoga djela kojem je religioznost samo temeljni aspekt, u talijanskoj književnosti Humanizma u kojem je idealnost čovjeka modelirana prema humanističkoj hijerarhiji kulturnih i etičkih vrednota i u pojmu retorike, estetike kao središnje odrednice Knjige.

J. BADALIĆ, *Juraj Križanić kao pjesnik (1618–1683)* (198–217). Riječ je o četirima panegiricima u ime četiri »ilirski« naroda u pohvalu njemačko-rimskome caru Ferdinandu III: Duma (čakavskoikavski), Pisan (stsl.-bugar.), Davorija (srp.-štokavskoikavski) i Davorija (lat. tj. čakavskoikavska) u ime dalmatinskih i bosanskih Ilira. Stihovi su objavljeni usporedo s latinskim prijevodom u svečanom internacionalnom zborniku Aedipus Aegyptiacus g. 1652. pod uredništvom A. Kirchera. Križanićeva pjesnička Ilirija slika je njegove željene kršćanske, panslavenske Ilirije sastavljene od Hrvata, Srba i Bugara nasuprot islamskom osvajaču.

Takva Ilirija, rezultat ondašnjih političkih prilika, prepoznatljiva je kao model ilirske zajednice kako su je zamišljali Križanićevi zemljaci i pretходnici I. Crijević, J. Šišgorić, V. Pribojević i dr. U navedenim panegiricima, u pjesmi Ilirija, u prozi Politike i Gramatike ostavio je J. Križanić svjedočanstvo maštovita lirika i osjećajna mislioca.

W. MAŃCZAK, *W sprawie końcówek prasłowiańskich* (218–222). Člankom se osporava »zakon čuvanja vriednosti duljine sloga« što ga je formulirao F. V. Mareš u »Vznik a raný vývoj slovanské deklinace«, Čs. přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii, Praha 1963, 51–63. Taj zakon po Marešu upravlja (ne)regularnostima u fonetskom razvoju svršetaka praslavenske deklinacije. Kad bi i bio točan, podvlači Mańczak, taj zakon ne bi objasnio mnoštvo nepravilnosti u fonetskom razvoju praslavenskih nastavaka. Statističkom metodom Mańczak dokazuje da je visoka frekvencija izraza primaran uvjet nepravilna fonetskoga razvoja, odnosno kraćenja izraza.

R. VEČERKA, *Problematika stsl. písemnictví v přemyslovských Čechách* (223–237). Napor pisca usmjeren je na iscrpnu genezu znanstvenoga istraživanja o (dis)kontinuitetu češko–staroslavenske književnokulturne djelatnosti. Uz mnogovrsne radove koji s različitim aspektima razmatraju problem ćirilometodske tradicije u doba přemyslovske Češke, tj. u X. i XI. st., Večerka iznosi i rezultate vlastitih istraživanja koja potvrđuju neprekinuti razvoj češkog izdanka staroslavenske književnosti do konca XI. st. S filološkog gledišta tu književnost karakteriziraju tri osobine: a) žanrovski raspon i socijalna funkcija, b) državna usmje-

renost, tj. upravljenost istaknutim dinastičkim osobama i c) stilistički raspon, tj. u granicama istoga žanra zasvjedočen je stvaralački identitet, potvrda postojanja različitih književnih škola.

J. VRANA, *Praški glagoljski odlomci kao svjedok neprekidne ćirilometodske tradicije u Češkoj do kraja XI. stoljeća* (238–249). Sam je naslov afirmacija teze o kontinuitetu staroslavenskoga jezika i slavenskoga bogoslužja na češkomoravskom tlu. Valjanost teze provjerena je na tekstološkoj, paleografskoj, grafijskoj i jezičnoj analizi Praških odlomaka, češkostaroslavenskoga glagoljskog spomenika iz konca XI. st.

R. JAKOBSON, *Pohvala Konstantina Filozofa Grigoriju Bogoslovu* (334–361). S neznatnim izmjenama autor je uzeo kritičku redakciju N.S. Trubetzkoga: Pohvala Grigoriju Boleslavu iz ŽK III 18–20. Ne zna se je li taj staroslavenski spjev u čast crkvenoga oca Grgura Nazijanskoga bio grčki original, stihovanje mladoga Filozofa koji je sam poslije stvaranja glagoljice i staroslavenskoga književnog jezika preveo na staroslavenski, ili je to slavenska verzija i pripada Metodu ili Klimentu Ohridskom. U svakom slučaju riječ je o samonikloj poetskoj tvorbi unutar prozaična teksta ŽK. U članku se raslojavaju relevantne stilske, gramatičke i idejne odrednice Pohvale.

Ksenija Režić

ROČNIK XL (1971)

ZDENKA KURZOVÁ, *Atematické imperativy typu dažďi v Euchologii Sinajském* (1–8). Atematski glagoli,

kao i glagol viděti, imaju u staroslavenskom u 2. l. sg. imperativa pravilan oblik na *-ždb*. U *Euhologiju*, međutim, nalazimo samo nekoliko primjera s pravilnim oblikom a u svim ostalim slučajevima oblike s nastavkom *-ždi*. Većina autora koji su nastojali rasvijetliti tu pojavu smatra da je imperativ tipa *daždi* sekundaran oblik koji je nastao analogijom prema imperativu tematskih glagola, ali postoje i mišljenja da je on prvobitan oblik atematskog imperativa iz kojega se redukcijom razvio oblik na *-ždb*.

Kurzová nastoji odgovoriti upravo na pitanja koji je od ta dva oblika stariji, a koji mlađi, koji je uzrok postanka dubletnih oblika, jesu li oblici na *-ždi* poznati i izvan *Euhologija* i dolaze li eventualno u dijalektima?

Ona pokazuje da su oblici tipa *daždi* u stsl. živi, osnovani na lokalnoj upotrebi, da ih je u tekst unosio sam pisar rukopisa. Nije, dakle, riječ o umjetno nastalim oblicima, o nekakvu znaku knjiškosti, nego o oblicima koji su živjeli i koji se mogu pratiti u daljem razvoju. Opsežnom analizom Kurzová dokazuje da oblici s *-i* nisu prvobitni, već da je *-i* bilo preneseno iz plurala.

Za postanak imperativa tipa *daždi* Kurzová dopušta da su nastali skupnim djelovanjem različitih uzroka, ali je odlučujući među njima bio uzrok tipološke i strukturne naravi, težnja za poravnavanjem, a zatim i za pojednostavljenjem poravnatih osnovnih oblika sg. i pl. Uvođenje *-i* umjesto *-b* prvi je korak bar djelomičnom zbližavanju atematskih imperativa s tematskim i istovremeno korak pojednostavljenju sustava tvorbe imperativa.

Za ćirilometodsko porijeklo oblika tipa *daždb* može svjedočiti i činjenica

da u *Euhologiju* dolazi imperativ starijega tipa samo na mjestima koja su preuzeta iz teksta psaltira.

Odgovarajući na pitanje dolaze li oblici na *-ždi* i u dijalektima, Kurzová obavještava da u dijalektološkim radovima koje je pregledala nije naišla na spominjanje atematskih imperativa. U materijalima skopskog Instituta za makedonski jezik spominju se od atematskih imperativa oblici tipa *vidi*, *jadi*, a nalazimo ih i u hrvatskom ili srpskom, navode se i u rječnicima i u gramatikama (Karadžić, Daničić, Maretić).

G. KAPPEL, *Die kirchenslavische Anastasienlegende* (9–19). A.I. Sobolevski objavio je 1903. csl. tekst: *Mučenie svv. Anastasii Rimljanki i Hrisogona* po rukopisu iz 16. stoljeća. Sobolevski ga nije mogao usporediti s originalnim latinskim tekstom jer ga nije imao. Međutim, na temelju nekih jezičnih posebnosti teksta pretpostavio je da je csl. legenda vjerojatno prijevod s latinskog, a ta ga je pretpostavka upućivala na zaključak da bi tekst mogao biti zapadnog porijekla.

Nastojanjem milanske Ambrosiane pronađen je odgovarajući latinski originalni tekst koji je i objavljen (*Analecta Bollundiana 11*, Bruxelles 1898–1911), pa je Kappel u svom prilogu donio oba teksta (csl. i lat.) i međusobno ih usporedio. Uspoređivanje je pokazalo da uz mnoga poklapanja tih dvaju tekstova (lat. i csl.) ima i takvih odstupanja na pojedinim mjestima iz kojih se razabire kako navedeni latinski tekst nije morao biti predložak crkvenoslavenskom prevodiocu. Tako je naslućivanje A.I. Sobolevskog samo djelomično potvrđeno. Kappel smatra da bi se točnija identifikacija možda mogla izvesti na temelju istraživanja varijanata.

V. KUDĚLKA, *Problémy starší slovenské literatury* (220–241). Kudělka s pravom zamjećuje da u usporedbi s književnom problematikom 19. i 20. stoljeća studij starije slovenske književnosti zauzima mnogo skromnije mjesto. Čini se da je to opća pojava koja nije ograničena samo na slovensku književnost. Uzrok tome Kudělka vidi u činjenici da povjesničari književnosti rade na tom području na vlastitu ruku bez sustavnog generalnog programa studija i bez mogućnosti koordinacije smjera istraživačkog rada.

Kritičko-informativni pregled znanstvene literature posvećene pretprešnovskom razdoblju može se, po Kudělinom mišljenju, razlučiti u nekoliko tematskih i problemskih krugova: od pokušaja nacrtati sintezu čitava razvojnog kontinuiteta, preko radova koji se bave pojedinim etapama razvoja do brojnih studija o pojedinim značajnijim autorima i spomenicima slovenske pismenosti. F. Petrè osobito je pozornost posvetio rukopisnim spomenicima (brižinski, stiški, celovečki), A. Slodnjak se najviše bavio literaturom reformacije, a J. Kos razdobljem renesanse i baroka. U djelima koja nastoje prikazati razvojni kontinuitet starije slovenske književnosti osobito je uočljiv problem periodizacije. Po metodološkim novinama Kudělka ističe studiju J. Pogačnika, *Mislena in. slogovna dinamika v starejši slovenski književnosti*. Pogačnik napušta put slučajnosti i kriterij osobnog dojma, on je u proučavanju starije književnosti počeo primjenjivati nove metode sustavne analize.

F. V. MAREŠ, *Zur Frage des slavischen Verbalaspekts* (371–372). Problematika glagolskog aspekta vrlo je kompleksna i zahtijeva istančan smisao za izražajne mogućnosti jezika. Članak

F. V. Mareša sadržajan je prilog teoriji glagolskog aspekta. Svoje teorijske postavke Mareš predočuje shemom: horizontalnu os (Zeitachse) siječe vertikalna os (Gegenwartachse).

Funkcija perfektivnog i imperfektivnog glagolskog aspekta, smatra Mareš, može se najbolje predočiti ako pretpostavimo dvostruku točku govornikova promatranja. Točka promatranja može biti izvan objektivne vremenske osi (Zeitachse), kao što je slučaj u jezicima bez glag. aspekta. Promatrajući s točke S (Subjektiv), svaka radnja protječe u vremenu i svaka ima određeno trajanje. To »gramatički transponirano« stajalište S omogućuje govorniku da uvijek objektivno promatra trajanje radnje.

»Slavenski govornik« može zauzeti i drugu, objektivnu točku promatranja, u samom sjecištu vremenske osi sa osi sadašnjosti. S te točke promatranja (O) projiciraju se sve radnje kao točke, iako je govorniku jasno da katkad nije riječ o trenutnim akcijama. Present (gramatička sadašnjost) mogao bi se definirati kao izraz radnje koja siječe os sadašnjosti. Na taj će se način, kaže Mareš, sačuvati predodžba o određenom trajanju svake radnje. Sistem glagolskog aspekta današnjih južnoslavenskih jezika pokazuje neka odstupanja, naročito s obzirom na tvorbu futura II.

H. W. SCHALLER, *Zur Frage der Wortstellung in den slavischen Sprachen* (401–411). Istraživanja o redu riječi u slavenskim jezicima (Szober, Berneker, Daneš, Mel'ničuk, Isačenko, Sgall, Horálek, Křížková, Adamec, Žaža) odlikuju se komparativnim promatranjem reda riječi, a glavne se razlike u redu riječi svode na posve sintaktičko područje. Schaller istražuje red riječi u dvočlanim i tročlanim rečenicama

kao i imeničkim grupama u ruskom, poljskom, češkom, hrvatskom ili srpskom i bugarskom jeziku. Kod tročlanih rečenica pronalazi u svih pet jezika ove kombinacije: S-P-O, S-O-P, O-S-P, O-P-S, P-S-O, P-O-S. Umjesto objekta u akuzativu može u svih 6 pozicija stajati također i objekt u dativu ili prilog. Kao objekt može se upotrijebiti i enklitički oblik lične zamjenice koji se jedino u ruskom nalazi u svih šest kombinacija, dok se u ostalim promatranim jezicima nalazi samo u dvije kombinacije: S-Oe-P, P-Oe-S. Glavne razlike odnose se na položaj enklitika i na mjesto pridjeva. Određene kategorije riječi samo se u nekim jezicima pojavljuju u enklitičkom obliku; pridjevi u jednima stoje ispred imenice, a u drugim jezicima iza imenice. Ali je istraživanje jednako pokazalo da određena obilježja nisu svojstvo samo jednog jezika. Tako se određeni Stellungstypen pridjeva izjednačuju u poljskom i češkom. Ograničeni broj Stellungstypen s enklitičkim oblikom lične zamjenice podudara se u poljskom, češkom, hrvatskom ili srpskom i bugarskom.

Razlike u redu riječi ne odnose se izravno na »aktuelle Gliederung« rečenice, već se zatiču u semantički srodnim grupama riječi, koje u linearnom slijedu rečenice stoje neposredno jedna iza druge.

B. HAVRÁNEK, *K otázce slovosledu, zvl. postavení verba finita ve větě v nejstarších fázích slovanských jazyků* (505–510). Havránek iznosi rezultate svog bavljenja problematikom vjerojatne strukture rečenice i njezinih tipova u najstarijim dostupnim fazama slavenskih jezika, dakle onih tipova rečenice koji su daljim razvojem uzimali pred evropeizacijom

slavenske rečenice. — Za današnje evropske jezike tipičan je tip S-V-O, dakle tip sa središnjom pozicijom svršenog glagola. Međutim, tip sa središnjim položajem svršenog glagola nije nipošto tipičan i za starije faze indoevropskih jezika, u kojima se nalazi tip sa završnom ili početnom pozicijom svršenog glagola: S-O-V ili V-O-S. (U svrhu pojednostavljenja sheme Havránek spaja S i O u N /nomen/ pa tako dobiva dva tipa: NV i VN.) Tip sa završnim položajem svršenog glagola (NV) prevladavao je u starim, a prevladava i u novijim indijskim jezicima, postupno se razvio u latinskom i nekim aglutinativnim jezicima (npr. turskom).

Tip s početnim položajem svršenog glagola (VN) može se sa sigurnošću pretpostaviti za staro razdoblje slavenskih jezika; osobito je izrazito posvjedočen u staroruskom i u starim južnoslavenskim jezicima. Povremeno je posvjedočen i u indoevropskim jezicima, u starogrčkom je prisutan u pripovjedačkom žanru, u srednjovjekovnom latinskom se susreće u manjoj mjeri, dok je uobičajen u starim i modernim keltskim jezicima i u starim semitskim jezicima (hebrejskom, aramejskom i arapskom).

Tip VN u staroruskom odavno je već poznat slavenskoj lingvistici. U 14–15. st. tip VN povlači se pred tipom sa svršenim glagolom na drugom mjestu.

U srpskim i bugarskim listinama također se često susreće tip VN, ali očito je da takav tip uzmiče u listinama već u 13. st. U članku se Havránek ne dotiče posebno zapadnih slavenskih jezika, tj. češkog i poljskog, budući da je u zapadnim slavenskim jezicima početan položaj glagola u rečenici moguć, ali nije tipičan. Na strukturu

rečenice u poljskom i češkom jeziku nadmoćnije su utjecali latinski i zapadni jezici.

J. KURZ, *O rekompozici složených sloves v slovanštině* (511–524). Pojam rekompozicije višeznačan je, u ovom slučaju označava postupak kojim se uspostavlja oblik elementa složenice kakav je on imao dok je bio samostalan. (Česti su npr. oblici vulgarnog latinizata: od osnovnog oblika *sacrare* formirala se složenica *consacrare* umjesto *consecrare*). – Takva vrsta jezične analogije naročito je dobro poznata iz gramatika romanskih jezika, pa se Kurz zalaže da rekompozicija kao oblik jezične analogije dobije izrazitije mjesto i u gramatikama slavenskih jezika, osobito zbog toga što je pojava ponovnog formiranja složenica izrazito prisutna i u slavenskim jezicima. – Formiranje složenih riječi neprestano se obnavlja, obnavlja se oblik osnovne riječi kao i oblik prefiksa, a novi oblici složenica rezultat su težnje za izjednačavanjem razlika među složenim i osnovnim riječima. Tako se u rekompoziciji složenih riječi mogu zamijetiti dvije ili nekoliko postupnih etapa. – U prvoj etapi došlo je do djelomičnog prilagođavanja oblika složene riječi s osnovnim oblikom, a u drugoj se etapi potpuno obnavlja cijela složenica u obje svoje čestice.

Osobito prikladan materijal za demonstraciju takvih pojava u slavenskim jezicima nalazi prof. Kurz u slavenskim riječima složenim s prefiksima koji su u prvobitnom obliku završavali na konsonant, dakle u riječima s prefiksima *ot-*, *ob-*, *iz-*, *vъz-*, *raz-*, *bez-*. Kurz analizira i pojavu izjednačavanja oblika prefiksa s oblikom prijedloga. Budući da se u nekim slučajevima (*nađъ*, *pođъ*, *prěđъ*) prefiks i prijedlog ne razlikuju, došlo je do izravnavanja

npr. *i* u *ot:otъ*, *i* to u korist oblika *otъ*.

F.V. MAREŠ, *Kontrakce vokálů v slovanských jazycích* (525–536). Kontrakcija u slavenskim jezicima u cjelini je dobro proučena. U većini slučajeva pouzdano se zna stanje prije kontrakcije, kao i njezine posljedice. Međutim, time se F.V. Mareš ne zadovoljava. U dosadašnjim, naime, razmatranjima o kontrakciji nije se uopće osvrtao na strukturalni problem uočenih pojava. Mareš je pokušao upravo to: ustanovio je zakonitost u dosljednosti i u simetričnosti tijeka kontrakcije u vokalskom sustavu. Tijek kontrakcije grafički prikazuje u shemi vokalskog trokuta. A uspostavljena shema vokalskog trokuta očituje se i ilustrira na opsežnom materijalu koji Mareš navodi.

Češki je tipičan jezik kontrakcije, a po opsegu sažimanja vokala najbliži mu je slovački. U ruskom je kontrakcija svedena na minimum; po opsegu pak te pojave ruskom su najbliži ukrajinski i bjeloruski. Između tih dviju krajnosti stoje ostali slavenski jezici. Budući da je češki tipičan jezik kontrakcije i budući da je češka kontrakcija najbolje obrađena, Mareš je u najvećoj mjeri iznio stanje u češkom jeziku, a osyrtao se i na ostale slavenske jezike. – Danas se može s vjerojatnošću kazati da je kontrakcija u nekim slučajevima posve fonološka pojava, a u nizu slučajeva u ovisnosti je s morfološkim razvojem.

K. HORÁLEK, *Postavení slovenštiny* (537–550). Slovački je srodan češkom jeziku, od kojega se, ipak, razlikuje u nekim glasovima i morfološkim oblicima, a uočljiva je i veća arhaičnost. Upravo zbog te arhaičnosti neki su u slovačkom vidjeli samo umrtvljenu razvojnu varijantu češkog jezika, što

je u znanosti prevladana teza. — Drugi opet potkrepljuju tezu o samobitnosti slovačkog jezika. Horálek smatra da su tvrdnje koje u novije doba zastupaju neki slovački lingvisti na čelu s Ružičkom u prijeporu sa stvarnim povijesnim činjenicama. Osobito se to odnosi na tezu da su slovačka narječja predstavljala samostalnu cjelinu i da su se razlikovala od češkog jezika već prije 10. stoljeća. (Slovački ima tri dijalekta: zapadni, istočni i srednji, koji tvori osnovu suvremenog književnog jezika.) Za Ružičku je studija L. Nováka, *Jazykovedné glosy k československé otázce* (1935) imala dalekosežno teorijsko značenje jer je znanstveno otklonila jezičnu teoriju o jedinstvenom čehoslovačkom jeziku i dokazala samobitnost slovačkog jezika. — Horálek smatra da je Ružička jednostrano i površno interpretirao Novákovu koncepciju, pa se osvrće na novije studije slovačkih lingvista u kojima su Novákovu koncepciju dopunjene i produbljene. (E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*.) Horálek zastupa mišljenje o tzv. čehoslovačkom porijeklu znatnog dijela slovačkih narječja, izuzimajući srednjoslovački dijalekt koji po nekim crtama preokružuje čehoslovački i čitav zapadnoslavenski okvir. To shvaćanje potkrepljuje utvrđena činjenica da su zapadnoslovačko i istočnoslovačko narječje genetički tijesno povezani sa češkim jezikom, a u srednjoslovačkom narječju uočljive su neke crte koje jasno svjedoče o vezi s južnom granom slavenskih jezika, posebice s hrvatskim ili srpskim.

U opsežnoj analizi, promatrajući odnos srednjoslovačkog dijalekta i staroslavenskog, pa odnos srednjoslovačkog i ostalih čl. narječja, Horálek zaključuje da se može prihvatiti

mišljenje po kojemu se već u 10. stoljeću ocrtavaju razlike između zapadnog i istočnog dijela čehoslovačke jezične oblasti, ali se ne može suglasiti s Ružičkinom formulacijom da su se već u 10. st. »odlišovala slovenská nářečí od českých 'ako celok'«.

Ivan Bakmaz

ROČNÍK XLI (1972)

A. H. РОБИНСОН, *Литература Киевской Руси в сравнительном освещении* (31–39). Autor ističe da povijest književnosti Kijevske Rusije (11–13. st.) i njezina veza s književnostima drugih naroda nisu dovoljno istražene. Položaj te književnosti u srednjovjekovnom procesu, njezina tipološka veza s drugim književnostima i njezina nacionalna originalnost, njezino značenje u određivanju općeg tipa ruske književnosti određenih epoha — to su problemi koji se istom počinju istraživati. Stoga predlaže istraživanje književnosti i romanskih i germanskih naroda, jer bi to omogućilo sintetičku povijest književnosti feudalne Evrope. Za to treba uspoređivati i strukture različitih društava Istočne i Zapadne Evrope, probleme kristijanizacije tih društava i metode stvaralaštva. Budući da je struktura feudalnih slojeva na Istoku i na Zapadu bila različita, razvijale su se i različite književnosti. Ruska se feudalna književnost razvijala »odnotipnoj«, staleška struktura staroruske korporativnosti prvenstveno se brže formirala unutar feudalnog dualističkog sistema (u najopćenitijem obliku to je bilo društvo i manastir), koji uza sve različitosti svojih profesionalnih komponenata pokazuje znakove jednolikosti. Drugi je važan činilac

religija: na Zapadu je katolička crkva adaptirala pogansko nasljeđe i kristijanizirala ga, a u istočnoj su se crkvi drugačije razvijali odnosi između poganstva i pravoslavlja, nije se razvijala feudalizirana poganska književnost. Za razvoj ruske književnosti u to doba važna je činjenica što crkva Kijevske Rusije nije poznavala unutrašnje borbe, jer se i država morala braniti od poganstva (Polovci). Te su se pojave odrazile i u književnosti (nije npr. bilo heretičkih pokreta kao što je bogumilstvo) uz to su mnogi apokrifi ušli u crkvenu književnost. Treći je faktor stvaralačka metoda – u tome je na Zapadu bilo razlika po stilovima i žanrovima. Na Istoku se pak književnost razvijala brzo i jednoliko i imala je karakter sinteze.

O. R. HALAGA, *Cyrlometodejské dědičstvo po příchode Maďarov* (285–294). Arheološka su istraživanja dokazala koegzistenciju starih slavenskih i novih mađarskih doseljenika u pomoravskom razdoblju. Poslije pada Mojmirove države kulturni se razvoj nastavljao usprkos upadu Mađara do početka XI. st. U Panonskim legendama postoje dvije napomene o kontaktu Konstantina i Metodija s Mađarima. Prva se odnosi na misiju Hazarima (ŽK VIII): autor ŽK opisuje da su Mađari najprije napali na Konstantina (НАПАДОШЕ НА НЪ ОУГРОУ НАКО ВЛЪУ²СКУИ ВЪЮЩЕ, ХОТЕЩЕ ОУЕНТИ ЕГО), a potom su mu se počeli klanjati. Druga napomena govori da je »korol' ugr'skyj« primio Metodija sa svim počastima i slavom kako dolikuje vladaru (ОНЪ ЖЕ ДОСТОИТЬ ВЛАДЪЦЪ ТАКО И ПРИЕТЬ УСТЬНО И СЛАВНО СЪ ВЕСЕЛИНЕМЪ, ŽM, XVI), ali konkretnijih informacija o tome ne daje. Poslije Metodijeve smrti njegovi

su učenici prognani iz Moravske; taj izgon najopširnije opisuje Legenda o sv. Klimentu i iz nje se saznaju informacije o uvjetima izгона. Kada su god. 1071/72. ugarski kralj Šalamun i njegov knez Gejza zauzeli grad Srijem (Mitrovicu), tamo je još postojalo grčkoslavensko biskupstvo koje Mađari nisu uništili, već su ga iskoristili za unapređenje tada aktualne unije. Sve što se u Ugarskoj pojavljuje pod imenom »grčki«, »Graeci et Sclavi« ili »Bulgari« i napokon pod imenom »Valachi« i »Rutheni« (ako je riječ o vjeri, ne o narodnosti), autor smatra da se može uzeti kao izravna baština Konstantina i Metodija.

I. DUJČEV, *Les débuts littéraires de Constantin-Cyrille* (357–367). Najprije autor daje nekoliko biografskih informacija o Konstantinu: o mjestu gdje je rođen i gdje je učio, spominje da je živio u dvojezičnom području, i da je obavljao nekoliko političkih i crkvenih dužnosti. Zatim razmatra odnos Konstantina prema književnosti, ističe da je bio Focijev učenik i pod utjecajem G. Teologa, što se doznaje i ŽK. Konstantin je autor dviju pjesama, od kojih je sačuvan samo stsl. prijevod, a grčki je original izgubljen. Autor raspravlja o prevođenju tih dvaju Konstantinovih djela. K. je napisao tri književna djela u povodu pronalaska relikvija sv. Klimenta i njihovi su grčki originali izgubljeni, a sačuvani su samo stsl. prevodi. Konstantin Filozof bio je posrednik između bizantske kulture i slavenskog svijeta kao prevoditelj liturgijskih knjiga i Novog zavjeta. On je sebi osigurao mjesto među suvremenicima i kao pisac na grčkom jeziku.

V. TKADLČÍK, *System cyrilské abecedy* (380–392). Autor je već

opširno opisao glagoljsko pismo (*Systém hláholské abecedy*. Studia palaeoslovenica. Sborník k uctění 70. narozenin prof. dr. J. Kurze, Prag 1971), a u ovom članku raspravlja o problemu paleografije ćirilskog pisma. O grafijskom sustavu ćirilice kaže da je preuzela grčke znakove bez promjena (time se razlikuje od glagoljice) i da je dodala posebne znakove za slavenske foneme (b, ž, dz, đ, št, c, č, š, b, z, ju, ę, ɸ, y). Od glagoljice se razlikuje i u konstruiranju nazalâ; ćirilica ima prejetirane znakove **Ѡ, ѡ, Ѣ, ѣ, Ѥ, ѥ**, kojih u glagoljici nema. Autor zatim raspravlja o tezama E. Georgieva koji tvrdi da je prije glagoljice postojala »predćirilometodska ćirilica« i da je glagoljica od nje preuzela znakove. V. T. dokazuje, međutim, da je upravo ćirilica preuzela znakove iz glagoljice. Opovrgava i Georgievljeve interpretacije »rusšskymi pismeny« (ŽK, VIII) i smatra da se »rusšskymi« ne mora odnositi na slavensko pismo. Iz drugih podataka ŽK-a izlazi da tekst koji je Konstantin vidio na Krimu nije bio ruski. Autor ističe samostalnost ćirilice u odnosu prema glagoljici. Kada se usporede grafijski sustavi glagoljice i ćirilice, vidi se da je ćirilica preuzela grčke grafeme, da je stvorila nove po uzoru na glagoljicu, ali da postoje razlike u pisanju nazala. Ćirilica je preuzela i brojnu vrijednost po grčkom uzoru, u početku čak i stare grafeme kao što su stigma, koppa i sampi, koji su poslije zamijenjeni. Nazivi slova bili su ili »mnemotehnički« (азъ, букъву, vědě...), ili fonetički (ci, ša, šta) ili iz stranih alfabeta (grč. ksi, psi...). I u redosljedu azbuke uočava se grčki i glagoljski uzor: u grčki dio dodani su slavenski grafemi za b, ž i dr., ali je ispušten grč. theta, ksi, psi. Redosljed se potvrđuje starim

abecedarijima, od kojih Münchenski ima najstariji sustav. Autor zaključuje da je sustav ćirilske azbuke zapravo sinteza grčkog i glagoljskog sustava.

Günther Tutschke

ROČNÍK XLII (1973)

U prvom broju objavljeni su prilozima za VII. međunarodni kongres slavista, pa u njemu nema uobičajenih podjela na rubrike (články, materiály a diskuse...).

JAROMÍR BĚLIČ u članku *Lexikální rozdíly na území českého jazyka z hlediska vztahů k jiným jazykům slovanským* (1–8) naglašava potrebu sustavnog proučavanja leksičkih razlika »celé slovanštiny« i pojedinih slavenskih jezika u kontaktu sa susjednim ili nesrodnim jezicima, jer samo takvo proučavanje opsežnog materijala može dati vjerodostojna saznanja o raznosmjernim uzajamnim vezama i kontaktima pojedinih područja. Kontakti su održavani u raznim razvojnim razdobljima prije nego što su završeni procesi konstituiranja modernih naroda i učvrstile se veze u okviru pojedinih narodnih jezika. Autor se ograničio na kontakte češkog jezika sa susjednim jezicima (danas i u prošlosti), a proizvoljno izabrani primjeri trebaju upozoriti na važnost problematike. Novija istraživanja s gledišta čitava slavenskog područja u leksičkom dijelu donijet će opće-slavenski jezični atlas. Veoma su dragocjeni historijski rječnici koji obuhvaćaju razvoj leksika u pojedinim jezicima, te etimološki rječnici i studije. — JAN PETR obavještava o dosad nepoznatom talijansko-čakavskom jezičnom priručniku u članku *Italsko-*

-čakavská jazyková příručka z r. 1527 (44–67). Priručnik se nalazi u Münchenu – Bibliotheca Regia Monacensis, sign. 4° Polygl. 27^a, pod naslovom: Opera nuova che insegna a parlare la lingua schiavonescha alli grandi alli picoli et alle donne. Tiskan 68 godina prije Vrančićeva Rječnika, značajan je jer je to prva dosad poznata leksikografska obrada čakavštine. Priručnik je zapravo bio namijenjen talijanskim trgovcima koji su po našoj obali trgovali s Hrvatima i Turcima. Obuhvaća talijanski predgovor (1r–1v), talijansko-čakavski mali rječnik (2r–3r) i talijansko-čakavsku konverzaciju. Nekako u to vrijeme tiskan je i talijanski priručnik turskog, koji se čuva u istoj knjižnici, a s kojim se navedeni čakavski slaže po opsegu i tipu pisma. Budući da je u turskom priručniku naznačen autor M. PIETRO LUPIS VALENTIANO, Petr zaključuje da je oba priručnika mogao napisati isti čovjek. Podatke je Lupis dobio od nekoliko informatora-čakavaca. Petr objavljuje transliterirani tekst, transkripciju čakavskog teksta, jezičnu analizu talijanskog dijela priručnika kao i jezičnu analizu čakavskog dijela. Jezik je usporedio sa Zadarskim, Splitskim (Bernardinovim) i Dubrovačkim (Ranjininim) lekcionarom. Za jezik kaže: »Priručka jako celek je napsána hovorovým jazykem z území jihovýchodních ikavsko-ekavských nářečí s výraznou ikavskou převahou (severně od Zadru), některé jednotlivé jevy pocházejí z oblasti jekavské s návazností na dialekt ostrova Hvaru nebo spíše nářečí Dubrovníku«. Koristan rad o počecima čakavske leksikografije.

Spomenimo još članke: IGOR NĚMEC, *O mezislovanských rozdílech v produktivité c-ových slovotvorných*

formantů (9–15) i VĚNCESLAVA BECHYŇOVÁ, *Jihoslovanský romantický epos a starší literatura* (95–110).

U drugom broju FRANTIŠEK KOPEČNÝ daje obrazac natuknice za Etimološki rječnik slavenskih jezika – *Byti – verbum existentiae (VE), kopula (VC) a pomocné sloveso (VA), přecházející v morfém v p. č. slk.* (135–148). – ALEKSANDER E. NAUMOW u članku *Literatura cerkiewnoślowińska a komparatystyka literacka* (149–156) polazi od rada H. Markiewicza »Zakres i podział literaturoznawstwa porównawczego« u kojem autor navodi pet aspekata pomoću kojih mogu biti razmatrani odnosi među objektima komparativnih literarnih istraživanja, a to su: međuliterarni kontakti, paralelizmi; filijacije, homologije i konvergencije. A. Naumow pokušava naći zajedničku metodološku osnovu za komparativna istraživanja slavenskih starijih i novijih literatura koja bi vodila računa o specifičnosti starije literature. – VÁCLAV POLÁK bavi se temom *Konsolidace slovanského jazykového typu v širších východoevropských souvislostech* (125–134). – U rubrici Materiály a diskuse V. ŽAČEK piše *Historikovy poznámky k sovětské knize o ilyrismu* (175–184).

Treći broj donosi *Několik poznámek k problematice substrátových slov v jazycích západoslovanských* (267–277) VÁCLAVA POLAKA.

U rubrici Materiály... MILADA ČERNÁ objavljuje *K problematice literárních forem srbského preromantismu a romantismu* (278–286).

Rubrika Kritiky a referáty ima nekoliko zanimljivih priloga. EMILIE BLÁHOVÁ ocjenjuje izdanje *Ioan*

Ekzarh Bŕlgarski, Slova Dore Ivanove-Mirčeve (292–296), JAN PETR vrednuje rezultate objavljene u knjizi *Jezik prve hrvatske pjesmarice* Dragice Malić (296–298), a JULIUS DOLANSKÝ upozorava na monografiju J. Teutschmann *Petar Hektorović (1487–1572) und sein »Ribanje i ribarsko prigovaranje«* (298–301).

U četvrtom broju PAVEL JANČAK posvećuje uspomeni Josefa Kurza (nekorolog J. Kurzu iz pera F. V. Mareša objavljen je u prethodnom broju Slavie) članak *Prizpůsobivost češtiny v srbocharvátském prostředí* (329–346), a JARMILA MIKULÁŠKOVÁ piše *Sémantika částice až z hlediska historického* (362–371).

Publiciranjem desetak Jagićevih pisama u rubrici Materiály... – *Vatroslav Jagić ve svých pozdních dopisech* (410–420), O. ZILYNSKYJ upotpunjuje poznavanje Jagićevih posljednjih godina života. Pisma su upućena Ivanu Zilynskom, dijalektologu i fonetičaru, nekadašnjem Jagićevu učeniku. Sačuvalo se 57 pisama iz razdoblja 1906–1923. god. Vrlo zanimljive informacije o stanju slavistike toga vremena i svjedočanstvo o Jagiću – učenjaku i čovjeku visokih moralnih kvaliteta.

U rubrici Kritiky... JAN PETR piše o izdanju Vrančićeva Rječnika koji je u seriji reprint-izdanja tiskala izdavačka kuća Liber u Zagrebu 1977. godine [pet najuglednijih evropskih jezika]... (425–427), JULIUS DOLANSKÝ ocjenjuje nekoliko radova: *Rusko-hrvatske književne studije* Josipa Badalića (432–435), monografiju *Pjesnikinje starog Dubrovnika* Zdenke Marković i *Djela Dživa Bunića Vučića* koja je za 35. sv. Starih pisaca hrvatskih priredio Milan Ratković (435–437).

U rubrici Zprávy Aage A. HANSEN LÖVE informira o zborniku *Cyrrilomethodianum. Recherches sur l'histoire des relations helleno-slaves* (450–451).

Ivana Mulc

ROČNÍK XLIII (1974)

Ю. К. БЕГУНОВ, *Русское Слово о чуде Климента Римского и кирилломефодиевская традиция* (26–46). Analizirajući dva teksta: *Слово на обновление Десятинной церкви* koje je 1850. izdao M. A. Obolski prema jednom rukopisnom zborniku iz 16. stoljeća i *Чудо св. Климента, папы Римского о отрочети* što ga je 1901. izdao Sobolevski prema prijepisu iz 15. stoljeća, autor izvodi zaključke o staroruskoj tradiciji kulta Klimenta Rimskog, pape o čijem su životu nastale brojne legende na mnogim područjima srednjovjekovne Evrope. Sam se kult, kako ističe, razvio krajem 10. ili polovinom 11. st. zbog nastojanja vladajućih državnih i crkvenih krugova da dobiju pokrovitelja, a to je ujedno bio poticaj da i Rusi napišu originalno djelo o Klimentu. Uspoređujući paralelna mjesta iz *Slova* i *Čuda*, Begunov zaključuje da je matica *Slova* (koje je ujedno opširnije) starija, te donosi vrlo složenu shemu njegova nastanka, uzimajući u obzir grčke i slavenske predloške. *Slovo* je nastalo, kako pretpostavlja, u trećoj četvrtini 11. stoljeća, a recitiralo se prilikom obnove *Desjatinni cerkvi* nad moćima sv. Klimenta koje je iz Hersona donio u Kijev knez Vladimir. Odgovarajući na pitanje o ćirilometodskoj tradiciji u ruskim pisanim spomenicima, autor ističe da su u Rusiju sigurno stigli prijepisi starijih legenda o Klimentu i djela

Konstantina-Ćirila Filozofa i Klimenta Ohridskog o tom papi-mučeniku.

Dva za staroslavensko područje važna djela prikazana su u Slaviji. S. HERODES daje recenziju knjige K. I. HODOVE *Падежи с предлогами в старославянском языке* (71–75), a o izdanju Uspenskog zbornika koje je pripremila grupa autora iz Moskve 1971. piše E. BLÁHOVÁ: *Успенский сборник XII–XIII вв.* (75–77).

U ovom svesku Slavije nekoliko je priloga posvećeno VII međunarodnom slavističkom kongresu održanom u Varšavi od 21–27. kolovoza 1973. Već u prvom broju, nakon općeg pregleda rada Kongresa iz pera S. WOLLMANA, *VII mezinárodní sjezd slavistů (Varšava 21.–27. VIII. 1973)*, (55–59) nalazimo prikaz F. KOPEČNOG, *Problematika praslovanštiny a její razvoj do jednotlivých slovanských jaziků (I–1)* (60–64), te S. UTEŠENOG, *Otázky jazykové příbuznosti ve světle srovnávací dialektologie (I–3)* (65–67).

U drugom svesku, u članku *К характеристике консонантных сочетаний в славянских языках* (113–133), autorica S. M. TOLSTAJA daje tipološku analizu konsonantnih skupova na početku i na kraju riječi na materijalu devet slavenskih jezika: poljskog, gornjolužičkog, češkog, slovačkog, ruskog, bugarskog, makedonskog, hrvatskosrpskog (u ekavskoj i ijekavskoj varijanti) i slovenskog. Članak, dopunjen sa 13 sadržajnih i preglednih tabela i indeksom u kojemu su navedene sve dopuštene kombinacije fonema na početku i na kraju riječi za svaki od spomenutih jezika, zanimljiv je prilog poznavanju slavenske fonologije.

R.W.F. POPE, *Bulgaria: The Third Christian Kingdom in the Razumnik-Ukaz* (141–153). Na početku članka autor donosi kratak odlomak teksta u kome se po uzoru na Sveto Trojstvo 3 carstva, ГРБУЬСКО, АЛЕМАНЪСКО (koje vjerojatno odgovara Rimskom carstvu) i ВЛЪГАРСКО, vezuju s Ocem, Sinom i Duhom Svetim. Spomenuti je odlomak dio apokrifnog teksta koji se u različitim rukopisima javlja pod jednim od slijedećih imena: съ БГОМЪ ПОУИНАЕМЪ РАЗУМНИКЪ или ОУКАЗЪ ГЪА НШЕГО НЦА ХЪА (R-U). Za sam R-U koji pripada književnosti »pitanja i odgovora« zaključuje da je samostalni apokrifni tekst, čime otklanja neka prijašnja mišljenja po kojima bi on bio redakcija *Besede treh svjatelej*. U nastavku teksta autora zanima odgovor na pitanje kako je, kada i gdje nastao R-U. Za neke se njegove dijelove (one koji sadrže događaje iz Kristova života, pitanja o Djevici Mariji, pitanja o postanku različitih naroda) može gotovo sa sigurnošću utvrditi grčko porijeklo. Drugi su pak sigurno slavenski (već spomenuti dio o trima carstvima i dr.). Iako se može pretpostaviti da je ovakvo djelo s grčkim i slavenskim elementima nastalo kompilacijom različitih izvora, autoru je vjerojatnija pretpostavka da je R-U postojao već u kakvoj grčkoj zbirci, bar u zametku, pa je onda preveden na slavenski, pri čemu je tekst prerađen i proširen i odatle u tom izvorno grčkom djelu toliko pasusa koji veličaju Bugarsku.

Ne isključujući sasvim ocjene nekih autora da je R-U nastao već u 13. stoljeću, R.W. Pope iznosi historijske, ideološke, literarne i jezične

razloge zbog kojih ga on meće u doba vladanja cara Ivana Aleksandra (1331–1371) kada je Bugarska doživjela najveći književni uspon od vremena cara Simeona.

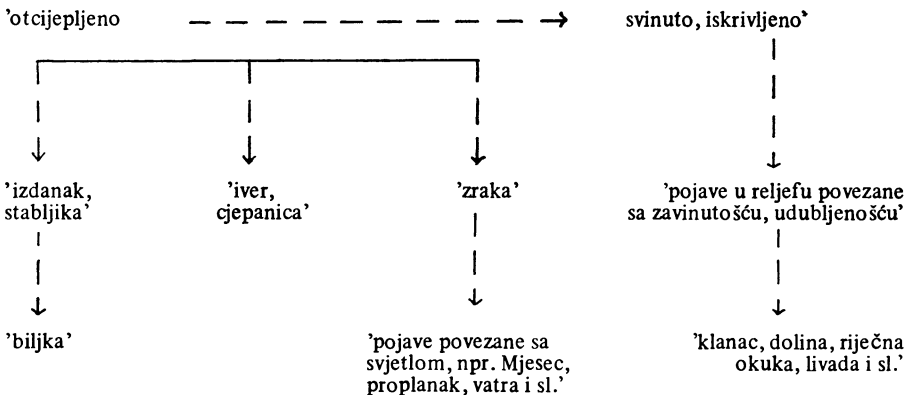
Članku su priložena još dva dodatka. U prvom su pod A nabrojani južnoslavenski rukopisi koji sadrže traktat o tri carstva, pod B ruski, a pod C rukopisi za koje se to ne može sa sigurnošću utvrditi. Drugi je dodatni tekst o tri carstva iz sljedećih rukopisa: 1. Pogodin No. 886, prva pol. 16. st.; 2. Volokolamsk No. 183/566, prva pol. 16. st.; 3. Undol'skih No. 44, prva pol. 17. st.

U ovom svesku nastavlja se s prikazom rada VII međunarodnog slavističkog kongresa u Varšavi 1973. Za nas je najvažniji prikaz *Staroslověnská a církevněslověnská problematika na VII. mezinárodním sjezdu slavistů*, autorice Z. HAUPTOVE – I. PÁCLOVE (154–157). Varšavskom kongresu posvećena je i rubrika *Zasedání mezinárodních komisí na VII. MSS*. Iz prikaza Z. HAUPTOVE, *Zasedání komise pro církevněslověnský slovník* (199–200) navodimo imena članova komisije: F. V. Mareš (Au-

strij), D. Ivanova-Mirčeva (Bugarska), Z. Hauptova, R. Večerka (Čehoslovačka), P. Đorđić, A. Nazor, R. Ugrinova-Škalovska (Jugoslavija), L. Moszyński (Poljska), G. Bolocan (Rumunjska), A. S. L'vov, N. I. Tolstoj, L. P. Žukovskaja (Sovjetski Savez).

Treći je svezak posvećen praškom profesoru, povjesničaru književnosti i komparatistu Karelu Krejčiju o njegovoj 70-godišnjici. Od priloga spomenimo članak V. KUDĚLKE, *Ilyrská poezie a její slovanský kontext* (265–271) jer se dotiče hrvatske književne povijesti.

U četvrtom svesku u rubrici Materijali i diskusije tiskan je članak H. SCHUSTERA-ŠEWCA *Beiträge zur urslawischen Etymologie* (402–408). Autor polazi od naziva za močvarne biljke u raznim slavenskim jezicima (č. leknín, dl. łokašina, gl. lukzadž i sl.), osvrće se na neka ranija etimološka objašnjenja, povezuje te nazive sa slavenskim i baltičkim riječima iz vrlo različitih sfera da bi na kraju predložio svoju rekonstrukciju semantičkog modela u kojemu se rame uz rame pojavljuju pojmovi nespojivi s današnje točke gledanja:

Po njemu ovaj semantički model reflektira »noch ein relativ archaisches Stadium der menschlichen Begriffsbildung, in deren Rahmen verschiedene, vom heutigen Standpunkt unterschiedliche Gegenstände der objektiven Welt nach bestimmten konkreten aber komplex aufgefassen Merkmalen gedanklich zusammengefasst werden«.

Jasna Vince

ROČNÍK XLIV (1975)

A. VAŠEK, *K vývoji »izolovaného« slovenského jazyka* (1–6). (Usp. A. Vašek, *On the Development of an Isolated Slavic Language*, VII Międzynarodowy Kongres Slawistów, Warszawa 21–27 VIII 1973, Streszczenia referatów i komunikatów, Warszawa 1973, 164–165.) Autor razrađuje metodologiju proučavanja izoliranog slavenskog jezika i njegova razvoja u kontaktu s drugim jezicima (to može npr. biti češki u rumunjskom Banatu u kontaktu s rumunjskim, mađarskim i srpskim ili hrvatskim). Izolirani se jezik razvija odvojeno od jezika baze, pa na njegov razvoj utječu specifični i mnogobrojni faktori: izvanjezični, interlingvni i intralingvni. Razlikuje se a. izolirani jezik narodne manjine (npr. češki u SFRJ), b. izolirani narodni jezik (npr. francuski u Kanadi). Autor također razlikuje kontakte jezika kad postoji A. koegzistencija dvaju jezika, B. teritorijalno susjedstvo i C. distantni kontakt. Po autorovu mišljenju osnovna su dva pristupa problematici izoliranog jezika (L_2): L_2/L_1 i L_2/L (gdje L_1 znači suvre-

meno stanje jezika baze, a L stanje jezika baze u vrijeme kad se L_2 od njega izolirao). Za svaki pristup postoje lingvistička opravdanja u teoriji jezika u kontaktu. Autor ih ukratko i navodi.

U ovom broju posebno poglavlje posvećeno je VII međunarodnom kongresu slavista u Varšavi 1973. (48–72), koje obuhvaća tri priloga: VLADIMÍR BARNET – VLADIMÍR BLAŽEK, *Problematika novodobých slovanských spisovných jazyků na VII mezinárodním sjezdu slavistů* (48–57) gdje je prikazano četrdesetak referata tako grupiranih da se mogu uočiti glavni problemi s područja pojedinog književnog slavenskog jezika koji su te godine bili tretirani: sociolingvistički aspekt, kontinuitet i diskontinuitet u razvoju, paralelne i divergentne tendencije razvoja, jezično posuđivanje, inovacije, kalkovi i dr. Među ovima ima 9 referata iz Jugoslavije. EVA VRABCOVÁ, *Folkloristická problematika na VII MSS* (58–68) prikazuje dvadesetak referata o narodnoj književnosti zajedno sa svim diskusijama i sudionicima u diskusijama; BOHUMILA ZÁSTĚROVÁ, *Otázky etnogeneze a prvotní jednoty Slovanů* (69–72) daje pregledno desetak referata s područja arheologije, povijesti, antropologije i lingvistike koji osvjetljaju etnogenezu Slavena.

IGOR NĚMEC, *Miscellanea linguistica, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica Suppl. Ostrava 1971, 237 s.* (73–76). Prikaz zbornika posvećena šezdesetoj obljetnici rođenja češkog lingvisti, u prvom redu etimologa, Františka Kopečnoga. U zborniku je objavljena biobibliografija Kopečnog i zatim prilozi s područja

leksikologije, etimologije, fonologije, sintakse, dijalektologije, morfologije i povijesti češkog, kao i drugih slavenskih jezika kojima se i sam slavjenik bavio.

ŠIMON ONDRUŠ, *Genetické vzťahy českého pomenovania mesiaca únor* (131–136). Podrijetlo naziva *únor* za drugi mjesec u godini odavno je predmetom istraživanja. Tako Jungmannovo i Pelclovo tumačenje glasi: *únor* je od *nořiti* »... *led se noří v tom měsíci, láme a puká*«. Ta je etimologija po autorovu mišljenju neodrživa. On, naime, pokazuje kako je *únor* isto što i hs. *veljača, veljak* – tj. da znači »velik«. Polazi od indoevr. korijena *eudh-/oudh-* »povećati se, nabujati, nateći« pa prema Benvenistovoj teoriji dolazi do njegovih pet varijanata: *Hwed^h-*, *Howd^h-*, *Hwed^h-*, *Hwod^h-*, *Hud^h-* koje s heterokliničkom alteracijom *-r/-n-* daju deset varijanata. Dvije od tih varijanata služe autoru kao polazište do prasl. *wen-* i *un-* »velik, dobar, bolji«: *Hwed^h-n-* > *wen-* (*dn* > *n*), *Howd^h-n-* > *un-* (*dn* > *n*). Značenje korijena *wen-* autor dokazuje uspoređivanjem s neslavenskim jezicima i izvođenjem komparativa od *wen-* (*wen-t-*, *went-j-*, *vęťj-*), a za *un-* nalazi potvrdu u Miklošičevu Lexikonu palaeoslovenico-graeco-latinum (Vindobonae 1862–1865), 1058: *děľmъ javľajaoštímъ umъnenije i unъšinq* za značenje »velik« i primjer *une žiti v zemli pustě ili sъ ženojъ jazičъnojq* (1056) za značenje »bolji, bolje«. Motivacija naziva sa značenjem »velik« po autorovu mišljenju u tome je što su »viškovi« cijele godine bili u drugom mjesecu pa je on zaista bio velik i u tome što se dani počinjū duljiti u veljači. Tako stari Slovaci imaju *vel'ký sečeň, malý sečeň*, Lužičani

wulki rožk, mali rožk, Bugari goljam sečko, golemín, malák sečko, dakle stalno su prisutne opozicije mali–veliki, što također autor navodi u prilog svojoj tezi da je značenje naziva *únor* »velik«.

IGOR NĚMEC, *Opozice dexter/sinister v slovanské toponomastice a etymologii* (225–232). Distribucija *desni/lijevi* u toponomastici pokazuje statističku nesimetričnost. Pretežnost izraza *lijevi* autor tumači sinonimikom *levъ-krivъ* u praslavenskom koju i dokazuje dijakronijski i sinkronijski.

FRANTIŠEK KOPEČNÝ, *Srovnání a negace* (113–118). U analizi odnosa usporedba–negacija autor razlikuje neekvivalentne (*jsem větší než ty, dělám to líp než on*) i ekvivalentne usporedbe (*jsem velký jako ty, dělám to jako on*). Negacija u usporedbi odnosi se zapravo na poredbeni veznik kojim se najčešće izražava jednakost ili nejednakost među stvarima i pojavama.

Da drugi član usporedbe nije jednak prvome, može se izraziti na razne načine: engl. *than*, njem. arh. *denn* (*I am taller than you* – ja sam veći, potom /onda ti), stsl. *pače* (*synove věka sego mōdrěše pače synovъ světa*), istsl. *čem/čym* (*ja vyše čem ty?*), dječje češ. *pres* (*táto, až budu velkey pres tebe*), polj. *by* (*na Mazowszu białoǳowwy* – udane žene – *pracowitsze by w którym kćcie królestwa*), ablativ u lat. (*senior sum te*), genitiv u arh. češ. (*jsem větší tebe*) i najredovitije u mnogim jezicima prijedlogom *od*, npr. stsl. *silněšy jesmy od tebe*.

Međutim, jedan od najčešćih oblika izražavanja neekvivalentnih usporedbi jesu veznički koji su po porijeklu negacije: češ. *než, niž*, jsl. *nego, negoli*,

stsl. *neksli*, rclsl., slin., bug. *neli*. Ti su veznici zapravo pojačane negacije: *jsem větší než ty – jsem větší, ne ty*. To, tvrdi autor, dokazuje: 1. nastavak nijekanja u sljedećem članu usporedbe (stč. *modlitba má větší důstojenství než post ani almužna* – ne post i ne milostinja), 2. naglašen oblik *než* koji ima značenje »ne« (*jest velmi užitečno sluze božiemu... přebývati od hluku lidského podál. a než s částými příchodnými hostinnými práci míeti a své modlitby opustiti*), 3. negacija *ne* koja se javlja u značenju »nego« (*raději uzru smrt všeho rodu svého nepotupi ani zab'ú jazyka svého* – nego da pogrđim). Što vrijedi za *než*, vrijedi i za sve ostale veznike (nego, negoli i dr.).

Na prvi se pogled čini da se sredstva za izražavanje ekvivalentnih usporedaba iscrpljuju veznikom sa značenjem »kao«: češ. *jako*, rus. *kak*, mak. *kako*, sh. *kao*, gluž. *kaž* < *kakž*, bug. *kato*, slov. *kot*, prasl. *tak*, ukr. dij. *taky* (*až byz' ho prosyú taky boha, ušću ne posluhat*), iznimno st. rus. *ъци*, polj. *rzekomo* (»kako se kaže/činik«), ukr. *mov/nemov*, ukr. arh. dij. *he/hi/hy*, ali F. Kopečný pokazuje kako je negacija prisutna i u veznicima ekvivalentnih usporedaba. To se vidi iz sljedećih primjera: polj. arh. dij. *ni* (*biega ni wściekly pies, mięso ni wilk żrą*), slov., laš., polj. dij. *ani* (*letí ani strela, hladký ani sklo, ležal any mřtvy*), rus. *ne belyje snežki zabelelisja, zabelelasja u starogo sedaja boroda* što Miklošič prevodi *wie der weisse Schnee, so erglänzten des Alten grauer Bart*, narodni afektivni tip *Vy ste ale – né – hotový poupátka?*, lit. *auga vaikai ne girio medžei – rastu djeca, ne šumska stabla* u značenju »rastu djeca kao šumska stabla«. No ipak negativni poredbeni veznik nije

proširen tako u slavenskim jezicima, zaključuje autor, kao u indijskom npr. gdje *na* znači »ne«, »kao« i »nego«. U lit. je slično gdje *nei* dijelom znači »ni«, dijelom »nego«, a sa suprotnom intonacijom »kao«.

Autor se osvrće i na Kořinekovo mišljenje da je *letí ani strela* zapravo elipsa od *leti (jako) ani strela (ne leti)* koje se, kaže, ne može *a limine* odbaciti, tim više što se pretpostavka da se tu ponavlja situacija iz ind. jezika, gdje je poredbeni veznik nastao iz negacije, ne može dokazati budući da je *ani* mlad veznik. S elipsom, misli autor, treba sigurnije računati kad je riječ o stč. vezniku *vnuž* i sh. *već* u značenju »nego« (*crnje su joj crne oči već u gavrana*) do čega je došlo od šireg izraza (*već* nego li u gavrana). *Već* je tu sinonimno sa stsl. *pače*.

Osim negativnog posrednika u ekvivalentnim usporedbama postoji i obrnut slučaj: kad veznik »kao« stoji u neekvivalentnim usporedbama, npr. češ. narodni *jsem větší jak ty*, lit. *brolis stipresnis kaip sesuo*. Isto vrijedi za njem. veznik *als* koji se upotrebljava homonimno također kao i češ. *jak* i lit. *kaip* (prvotno mu je značenje »ovako«, »sasvim ovako«). Kada se rodilo novo značenje veznikā o kojima je bilo riječi, teško je utvrditi. No svakako je prva faza bila ona kad je počela njihova homonimna upotreba, i to u jednoj govornoj situaciji. Autor vidi u tome zakonitost: kad bi se neekvivalentne usporedbe izražavale samo leksikalno, leksikalni bi posrednik morao biti jasan i jednoznačan (npr. hebrejski tip *hú (ha) tow min attá* – doslovce: on je /ovaj/ dobri od tebe), ali kad se komparativ izražava morfološki, veznik nije važan jer je osnovno značenje izraženo i bez njega.

Ovaj široki dijapazon kombinirane upotrebe poredbenih veznika proširuje se još više kad se uzme u obzir intonacija, zaključuje autor.

A. С. ЛЬВОВ, *К истокам старославянской письменности* (274–283). To je nastavak i dopuna autogove rasprave (*Някои въпроси от кирило-методиевската проблематика* (Български език, София 1960, X/4 297–319) u kojoj na temelju jezične analize pokazuje da su neke rečenice iz Žitija Konstantina (ŽK) i Žitija Metodija (ŽM) zapravo istočnobugarske interpolacije i da ne pripadaju njihovom izvornom tekstu. Autor te dokaze najprije kratko rezimira, a zatim donosi nove kojima potkrepljuje svoju tezu da je Metodije, a ne Konstantin-Ćiril, stvorio glag. azbuku. — A. S. L. smatra da su ove rečenice istočnobugarske interpolacije: и тог-да сложи писмена и поуд бесѣдоу писати еваггельскоу ю искони бѣ слово и слово бѣ оу бога, и богъ бѣ слово, и проучаѣ (ŽK, gl. X/V); обрѣте же тоу еваггеліе и ѱалтирь роуцьскыи писмени писано (ŽK, gl. VIII); есть же въ сватѣи софїи потиръ штз драгаго каменїа, соломона дѣла, на немъ же соуѣт писмена жидовъска и самаренска, грани написани, и хъже никтоже не можаше ни поучести, ни сказати. Възем ю философъ, поучетъ и сказа... (ŽK, gl. XIII); (и авиѣ) оустроиъ писмена и бесѣдоу съставль (ŽM, gl. V).

Da su to kasnije interpolacije u tekst životopisa Braće, autor zaključuje po tome 1. što se rečenice ne uklapaju jezično-stilski u kontekst rečenica prije i poslije njih, a nemaju ni sasvim jasnoga smisla u tom kontekstu; 2. što na drugim mjestima ŽK i ŽM nalazi (kao i u drugim spomenicima) riječ *γράμμασι* prevedenu riječju **ВЗНИГЫ**, a ovdje je upotrijebljena riječ **ПИСМЕНА**; 3. što za značenje »prevesti s jezika na jezik« uvijek nalazi **ПРЕЛОЖИТИ**, a ovdje **ОУСТРОИВЪ ПИСМЕНА**; 4. što rečenica iz VIII gl. ŽK ne može biti napisana prije prve četvrti X. st. jer u svom nastavku ima gramatičke termine (... и силоу рѣчи прїимъ, своен бесѣдѣ прикладаа различнаа писмена гласнаа и сзгласнаа); spac. M.Č.) koji se nisu mogli prije pojaviti, a zna se da ŽK može biti datirano 880–852; 5. što riječ **ПОТИРЪ** (*ποτηριον*) postoji u nekim drugim prijepisima u kojima se ne spominje Konstantinovo ime. Osim toga, u spomenicima stsl. pismenosti ta je riječ redovito prevedena riječju **ЧАША**. U istoj rečenici nalazi riječ **ПИСМЕНА** koja se u značenju što ga ima u rečenici pojavila istom u istočnobugarskoj redakciji.

Zoe Hauptová (*Konstantinova misijni činnost a prameny slovanského pisma*, Slavia 38, 1969, 565–573) ne slaže se s interpretacijom A. S. Ljovna da je navedena rečenica iz VIII gl. ŽK istočnobugarska interpolacija jer riječ **ПИСМА** nalazi i u Mt. V, 18. A. S. Ljovov, međutim, odgovara da je u njezinu primjeru **ПИСМА** nastalo od *ῥωτα*, a ne od *τὸ γράμμα* (kako misli J. Vajs). Budući da *jota* tu ne znači *slovo* (ni u grčkom), nego *mrlja, znak, točka* — ona se i u stsl. prevodila riječju koja je isto značila (*pis-* je korijen

kojemu je prvotno značenje bilo *mrlja, znak, točka*). Istočnobugarski tekstovi imaju neprevedeno *НОТА, ІТА*, baš zato što je riječ *ПИСМА* značila *slovo*, a ne *mrlju, znak, točku* kao drugdje.

Osim toga, postoje skraćeni tekstovi *ŽK* i *ŽM* u kojima nedostaju upravo dijelovi o kojima je riječ. Umjesto *ПИСМА* nalazi se *КНИГЫ* u značenju *slovo, knjiga*. Sve to, po autorovu mišljenju, ide u prilog njegovoj tezi da su navedene rečenice kasnije istočnobugarske interpolacije.

Kako se baš na temelju tih spornih rečenica smatra da je Konstantin stvorio glagoljicu poslije poziva za put u Moravsku, A.S. Lъvov u drugom dijelu članka nastoji pokazati kako je mnogo vjerojatnije da je Metodije već prije pripremao slavensko pismo. Dalje se, naravno u skladu s autorovom interpretacijom, podrazumijeva da su rečenice koje govore suprotno – istočnobugarske interpolacije. Autor se poziva u nastavku dokazivanja na jedan prijepis *ŽK* i *ŽM* iz 1469. g. (П.А. Лавров, *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности*. 48–80. Кирило та Методий в давньо-словянському письменстві, Київ 1928, 35). Taj tekst *ŽK* i *ŽM* mora da je prvotan jer se vidi da je protuslovan interpolaciji u XIV. gl. spomenutog teksta u kojoj je navedeno kako Konstantin *сзложи писмена*, a izbačeno sve ono o njegovu radu s Metodijem. Prijepis *ŽK* iz 1469. g. slučajno je pronađen *шотому, что этот список хранился в глухой провинции в Монастыре у Черной Горы (в Македонии)*. Autor zatim navodi kako kalendar Ohridskog apostola govori da je Metodije preveo nedjeljno evanđelje

što po njegovu mišljenju nije mogao napraviti bez gotove azbuke i prevodilačke rutine. U gl. XV. *ŽM* spominje se da je Metodije preveo Stari zavjet, a prije toga s Konstantinom Psaltir, Evanđelje s Apostolom i neke druge knjige. Kada se zna da je Konstantin bio u saracenskoj misiji i da je 855–6. putovao k Metodiju, da je Teokrit umro i da je 857. putovao na Olimp, preostale su samo još tri godine do misije u Moravsku. Na temelju paleografskih proučavanja zna se da glagoljica nije laka ni jednostavna, pa iz toga A.S. Lъvov zaključuje kako ju je Metodije stvarao godinama uz pomoć svojih monaha, a kako je manje vjerojatno da ju je mogao urediti Konstantin samo za tri godine. Tako, kaže autor, »u cjelini dobivamo sistem saopćenja o tome da se nitko drugi nego upravo Metodije počeo brinuti o slavenskoj pismenosti«. To što i latinska legenda govori da je Konstantin preveo knjige na slavenski jezik, autor obrazlaže interpretacijom da je Metodije u Rimu pred papom spomenuo samo Konstantina zato da bi sačuvao slavensko crkveno bogoslužje u Moravskoj, jer je Konstantin bio popularan u Rimu i njegovo je ime nešto značilo.

A.S. Lъvov zaključuje da su istočnobugarske interpolacije u tekst *ŽK* i *ŽM* navele učenjake na krive zaključke i prešutjele su Metodijeve skoropisce (monahe koji su mu pomagali). Po Dvorniku je nedjeljno evanđelje preveдено sredinom 9. st., a s tim bi se slagao i podatak Crnorisca Hrabra čija se 6363 g. odnosi na 855. g. U prijepisu iz 1469. u VII. gl. *ŽM* govori se o Konstantinovu sudjelovanju u stvaranju pismenosti i prijevoda. Kad je trebalo poći u Moravsku, sasvim je naravno da su se kod Konstantina

pojave knjige. To što se u tekstovima nalazi da je »Bog objavio Konstantinu...« i »i... Metodiju«, smatra hagiografskim elementima. Sve knjige koje su se pojavile kasnije kao **сказание черноризца храбра о писменеѣх, похвальное слово на память кирилѣ и методію** i dr. temelji na rečenicama za koje tvrdi da su kasnije interpolirane. Još je važno i to da Crnorizac Hrabar nakon izjave kako Konstantin *pismena stvori i knjige* dodaje da postoje i drugi odgovori (o postanju pismenosti) o kojima će reći na drugom mjestu. To nije nikad učinio, kaže A.S. L'vov. Posljednji autorov argument kojim brani svoju tezu je činjenica što Kliment Ohridski u svojoj Pohvali nigdje ne spominje Konstantina kao tvorca slavenske pismenosti, iako ga je dobro poznao.

Tako autor gleda na podrijetlo stsl. pismenosti u svjetlu navedenih činjenica. One koji njegovu interpretaciju smatraju pogrešnom poziva da je opovrgnu novim dokazima.

EMILIE BLÁHOVÁ, *Bulharské edice starých textů vydaných v l. 1970–1974.* (302–307). Autorica se osvrće na izdavanje starih spomenika jezika i književnosti po kojima su Bugari na prvom mjestu u slavenskom svijetu. Obuhvatila je izdane spomenike 1970–1974, tj. 1. I. Dobrev, Палимпсестовите части на Зографското евангелие, Константин Кирил Философ, Sofija 1971, 157–164, 2. I. Dobrev, Глаголическият текст на Боянския палимпсест, Старобългарски паметник от края на XI век, Sofija 1972, 125, 3. A. Bončev, Св. Климент Охридски, Слова и поуčenja, Sofija 1970, 4. J. K. Begunov, Козма Прес-

витер в славянских литературах, Sofija 1973, 559, 5. K. Kuev, Азбучната молитва в славянските литератури, Sofija 1974, 361, 6. J. Zaimov, Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български, Старобългарски паметник от 1015–1016 година, Sofija 1970, 160, 7. П. Русев, И. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев, Похвално слово на Евтимий от Григорий Цамблак, Sofija 1971, 447, 8. Е. И. Демина, Тихонравовский дамаскин II, Sofija 1971, 380.

ŠIMON ONDRUŠ, *Praslovanský pôvod českých pomenování psa »věžník« a »vyžle«* (337–340). Autor je istražio podrijetlo češkog naziva za 'vrstu domaćeg ili ovčarskog psa'. Utvrdio je da češki *vež-* nije u vezi s lužičkim *wjaža, jaža*, što je prvotno značilo 'dom' (odatle prema Jungmannu i 'domaći pas'), nego da je u vezi s indoevropskim *aug-* 'svjetlo' koje je autor rekonstruirao na temelju postojanja grčkog *augē* 'svjetlo' s izvedenicama *augēeis, augadzō, augadzomai, augeō, Augō, 'svjetlooki, 'svijetlim očima, vidim, gledam, 'vrsta psa, albanskog agoj 'svitati, agume 'zora* i slavenskog *jugъ* 'jug, južni vjetar' motivirano značenjem 'svijetla strana'. Autor smatra da je naziv psa *Augo* u grčkom, upravo zbog veze s ostalim riječima istoga korijena koje znače 'svjetlo', prvotno označavao 'psa svjetlucavih očiju', 'psa promatrača'. U smislu laringalne teorije autor izvodi Belevnistov model indoevropske glasovne strukture korijena *aug-*: H₂ewg- odnosno H₂ewHg- u pet varijanata: 1. H₂ewHg-, 2. H₂weHg-, 3. H₂owHg-, 4. H₂woHg-, 5. H₂uHg-, zatim izvodi iz 2. i 5. varijante nazive *vežnik* i *vyžle*: H₂weHg- > weg- (+ in) > weg-in- > vež-*bn-* > *vežnik, H₂uHg-*

> *ug-(+il)* > *vyž-bl-* > *vyžle*. Tako pokazuje da ta dva naziva ne znače 'domaći pas', nego 'pas sjajnih očiju'.

STANISLAV HERODES, *Řecké περί a staroslověnské PRI* (359). Staroslavenski prijedlog *pri* s lok. označava mjesnu blizinu i odgovara grčkom *παρά* s dat. Međutim, u nekim spomenicima staroslavenske pismenosti autor je našao *pri* na mjestu gdje grčki predložak ima *περί* s akuz. (=oko) i *περί* s gen. (=o), npr.: *περί δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν pri devetēi že godině vzbzpi ts* Mt 27,46 Zogr Mar Sav Ostr As; *περί ἐνδύματος τί μερμ- vāre i pri odeždi čto sę pečete* Mt 6,28 Sav. U prvom bi primjeru prijevod mogao odgovarati jer je riječ samo o različiti vremenske ili mjesne bliskosti, ali u drugom primjeru očit je fonetski kalk jer nema semantičkog opravdanja za *pri*, što dokazuju ostali spomenici (Zo Ma As Ostr Nik) koji imaju *o odeždi*. Autor na temelju ovakvih fonetskih kalkova *peri-pri* zaključuje da je postojala uska simbioza grčkog i staroslavenskog u doba prevođenja ovih spomenika i da su prevodioci očito bili pod velikim utjecajem grčkog jezika.

Marica Čunčić

ROČNÍK XLV (1976)

I. PACLOVÁ, *Přehled staro- a novozákonních lekcí Besed Řehoře Velikého* (36–45). Autorica najprije ističe značenje koje imaju Dijalozi Grgura Velikog i koliko su već obrađeni. Upućuje na probleme prijevoda biblijskih čitanja i nalazi da su u njima prisutne dvije tendencije. Prva tendencija teži za odgovarajućim prijevodom s latinskog, a druga za stabilizacijom normi stsl. jezika s grecizmima. Biblijske citate dijeli na tri grupe, i to: 1. citati koji se dobro slažu s grčkim originalom i s najstarijim stsl. prijevodima; 2. citati koji se slažu s grčkim, ali je stsl. prijevod drugačiji; 3. citati koji se u prijevodu razlikuju i od grčkog, i od latinskog, i od staroslavenskog. Slijedi popis biblijskih čitanja, koji je podijeljen na Stari i Novi zavjet, na pojedine biblijske knjige s oznakom njihova mjesta u Dijalozima.

R. VEČERKA, *Slavistický příspěvek k latinské legendě Kristiánově* (132–136). Autor analizira legendu *Kristiana* sa stajališta slavistike. Konstatira da se na samom početku legende nalaze karakteristični slavenski, odnosno bugarski motivi. Znanje autora te legende o »bugarskim« korijenima slavenskog liturgijskog jezika odgovara uglavnom shvaćanju druge polovine X. st. Situacija se u Bugarskoj znatno izmijenila kada je ona pala pod vlast Bizanta. Tada je zapravo Bugarska kao samostalna politička tvorevina politički zbrisana s karte Evrópe za više od sto pedeset godina. Taj je vremenski razmak (od kada je niklo Prvo bugarsko carstvo u drugom desetljeću 11. st. do osamdesetih godina 12. st. kada je niklo Drugo bugarsko carstvo) uz državne i političke posljedice značio i veliku cezuru u

bugarskoj pismenoj djelatnosti. Neosporno je da je književna aktivnost na slavenskom jeziku bila potisnuta i da je tradicija slav. knjiž. jezika životarila u udaljenijim središtima kulturnog života, npr. u raznim samostanima i sl. U 14. st. već prevladava shvaćanje da je najstariji slavenski književni jezik ruski. Npr. *Kronika Dalimila* piše: »Ten arcibiskup Rusin bieše, mši slovensky služieše«. Oznaka 'ruski' za slavenski liturgijski jezik nastala je već u drugoj polovini 11. st. u vezi s odnosima čeških Přemislovića s ruskim Rurikovićima. Na kraju autor ponavlja mišljenje da *Kristiana* sadržajno odgovara prvoj polovini 11. st.

В.М. ГРИГОРЯН, *Второе южно-славянское влияние и некоторые вопросы литературного процесса на рубеже XV–XVIII вв.* (151–158). Ovaj je članak zapravo nešto izmijenjena varijanta referata *Литературно-типологическая структура памятников периода Второго южнославянского влияния*, koji je održan na VII međunarodnom kongresu slavista u Varšavi. Drugi južnoslavenski utjecaj i po vremenu i po ideologiji obično se povezuje s konstituiranjem Moskve kao glavnog grada ruske države. Između prvog i drugog južnoslavenskog utjecaja ima jedna načelna razlika: u prvome je pravoslavlje donijelo književno nasljeđe u Rusiju, a nosioci drugog utjecaja nisu bili misionari, već emigranti, među kojima i mnogi ortodokсни grkofili i oni koji su odbacivali ideje unije; ruska je crkva dobila status nezavisnosti o patrijarhu u Konstantinopolu. Val emigracije iz Konstantinopola razvio se i na sjever i na zapad, pa se emigracija našla u različitim uvjetima. Rezultati drugog južnoslavenskog utjecaja očituju se prije svega u književ-

nosti, i to – kako tvrdi Lihačev – »po preimuščestvu« u crkvenoj. I P.N. Poleovoj i D.S. Lihačev ističu interes književnika toga doba za književnost prije tataromongolskog rata. To znači da su oni prepisivali i obrađivali stare knjige kao što su *Повести временных лет*, *Слово о погибели Русской земли*, *Слово о полку Игореве* itd. U to se doba utjecaj osjećao i u razvoju književnog jezika. Drugi južnoslavenski utjecaj pridonio je ponovnoj arhaizaciji, što znači da su novi prepisivači tekstove ponovno »crkvenoslavizirali«. U strukturi prepisanih tekstova mogu se razlikovati dva tipa promjena: prvo – »modernizacija« (npr. kod *Borisa i Gleba*), drugo – obogaćivanje na osnovi iskonskog materijala. Autor zatim prelazi na pitanja veze *Slova o polku Igoreve* sa *Zadonščinom* i dolazi do zaključka da im je vjerojatno bio zajednički izvor, samo su se drugačije razvijali.

E. BLÁHOVÁ, *Vliv řečtiny na frekvenci samostatných větných členů ve staroslověnině* (225–235). Autorica pokazuje utjecaj grčke sintakse na sintaksu stsl. prijevoda na primjeru samostalnih članova rečenice. Primjeri iz starije faze slav. jezika svjedoče o tome da samostalni rečenični članovi potječu od najstarije pisane tradicije u tekstovima raznih žanrova. U stsl. prevedenim tekstovima njihov broj ovisi o upotrebi u grčkom predlošku. Stoga u staroslavenskom najviše samostalnih rečeničnih članova dolazi u tekstovima evanđelja, jer ih obilno ima u novozavjetnom grčkom. Naprotiv, u homiletskim i hagiografskim tekstovima mnogo ih je manje. Autorica razlikuje četiri tipa samostalnih članova rečenice, i to: 1. substantiv ili pronomen u funkciji subjekta i objekta; shema je često ova: glavni član –

relativna rečenica — ostali članovi rečenice, ili relativni — glavni član. I u izboru tipa konstrukcije i u redosljedu velik je utjecaj grčkog predloška, što autorica potkrepljuje mnogim primjerima; 2. particip u funkciji imenice biva samostalnim članom rečenice u istim konstrukcijama kao imenica i zamjenica. I ta je konstrukcija preuzeta iz grčkog; može se realizirati i u funkciji subjekta i objekta u odgovarajućim padežima (npr. *ne vzhodęi vž dvorę...*); 3. samostalni infinitiv sa zamj. *нже*. Infinitiv sa zamjenicom *нже* odgovara grčkoj konstrukciji infinitiva s članom, dolazi u funkciji subjekta i objekta kao samostalan rečenični član. U takvim slučajevima stoji ili na početku, ili, razmjerno često, na koncu rečenice, a u rečenici je zastupljen pokaznom zamjenicom u odgovarajućem padežu. U kanonskim spomenicima samo su dva primjera samostalnog infinitiva; 4. samostalni prijedložni i drugi izražaji sa zamj. *нже*, *ѣже*. Jednako i drugi izražaji sa zamjenicom *нже*, *ѣже* mogu biti samostalnim članovima rečenice. U kanonskim su spomenicima opet samo rijetki primjeri. Autorica dolazi do zaključka da je većina samostalnih članova rečenice nastala prema grčkom modelu.

Günther Tutschke

ROČNÍK XLVI (1977)

Е. И. МЕЛЬНИКОВ, *Записи древнерусских книжных писцов середины XI века как историко-филологический источник* (1–11). Autor polazi od toga da najstariji zapisi s područja Rusije imaju i filološko i kulturnohistorijsko značenje. Kao materijal služe mu dodatni zapisi uz *Knjigu prorokâ* popa Upyra Lihoga iz 1047.

g. i uz *Ostromirovo evanđelje* popa Grigorija iz 1057. g. Nalazi sadržajne, leksičke i sintaktičke podudarnosti Grigorijeva zapisa sa zapisom Lihoga. Vidi veze s bizantskim piscima i južnoslavenske elemente. Stilske karakteristike Grigorijeve na višoj književnoestetskoj razini, dokazuju da nije imitator Lihoga. Posveta novgorodskom knezu kod Lihoga znak je prisnoga odnosa, kod Grigorija ona je knjiški konvencionalna. Gradnja novgorodske bazilike sv. Sofije, dovršena 1050. g., likovnom je stranom bila direktna inspiracija piscu Knjige prorokâ. Na natpisima u bazilici i u tekstu Lihoga već se u to rano doba vide staroruske karakteristike u jeziku, ortografiji i fonološkom sustavu, pri čemu je pozivanje na natpise naročito važno. Oni su, naime, autentična potvrda jezika prve polovine XI st., dok su rukopisi Lihoga i Grigorija sačuvani u prijepisima tek iz XV. i XVI. st. Supostojanje staroslavenskih i staroruskih karakteristika navodi autora na smion zaključak da je već u XI. st. postojao tokom vremena izgrađen staroruski književni jezik, sa smislom za stilske nijanse, u kojemu su staroslavenski elementi već okamine. (Vjerojatnije je, naime, da je ipak riječ o prodoru narodnoga jezika u književni crkvenoslavenski.)

Книга пророков napisana je »iz kurilovicę«. Termin je u opoziciji prema »ruskie pismena«. Djelo je, prema tome, napisano ćirilicom prema glagoljskom predlošku. Meljnikovljeva je zaključak da je u XI. st. stvaralaštvo na glagoljici bilo bogatije od ćirilčkoga.

VLADIMÍR ŠAUR, *Kup(a)/kopa — kuč(k)a/kočka* (12–20). Neke etimološke veze među riječima korijena *kup-/kop-*, uspostavljene na osnovi

glasovnih zakona, pobija služeći se osobito njihovim supersegmentnim vrijednostima u raznim slavenskim dijalektima. Pri tom uspostavlja neke nove odnose. Izvodi zaključak da je razlika u rodu u pojedinim dijalektima uvjetovana intonacijom. To pojašnjava i prijelaz starijega maskulinuma *kupъ* u femininum *kupa*, što je put naoko suprotan indoevropskoj tendenciji. — Veza *kup-*:*kop-* potakla je autora da promotri odnos *kuč-*:*koč-*. U nekoliko slavenskih jezika postoje riječi toga glasovnoga lika. Međutim, teško je uspostaviti njihove sigurnije etimološke i semantičke veze.

STANISLAV HERODES, *Klidová spojení některých ruchových sloves v stsl. překladu* (23–32). Polazeći od pretpostavke o kalkiranju grčke i latinske sintakse u staroslavenskim tekstovima, autor kaže da neki glagoli, osobito oni s preverbom *po-* (*položiti*, *postaviti* i sl.), protivno indoevropskoj i slavenskoj tendenciji, uza se imaju mjesnu oznaku mjesto oznake smjera, uz prijedloge *na* i *vs*. Dok se u suvremenim slavenskim jezicima unificirala oznaka smjera, u staroslavenskome su postoje obje upotrebe. Zanimljivo je, a autor donosi iscrpnu statistiku, da daleko prevladava mjesna oznaka, pa nju zbog toga smatra staroslavenskom normom. Slično je i kod rezultativnih glagola *šesti*, *lešti*. Primjeri razilaženja u rekciji od grčkoga i latinskoga originala potvrđuju na tom području samostalnost staroslavenskoga prijevoda, iako se iz stanja u nekim mlađim prijevodima vidi da razvoj i u staroslavenskom ide prema upotrebi oznake smjera. Dodajmo da se u suvremenom poljskom kaže *położyc na stole*, *siadać na drzewie* i sl. (dakle, mjesna oznaka).

VLADIMÍR ŠAUR, *O domněle a skutečně přijatých pronominálních adverbích a partikulích* (113–119). Zanimljiva je etimološka studija koja na materijalu raznih slavenskih jezika obrađuje razvojni put nekih priloga pod utjecajem susjednih slavenskih i neslavenskih govora (slovački *hin*, *tahore*; slovenski *kar*, hrv. ili srp. *sada*; bug. *barem*).

VÁCLAV POLÁK, *Několik poznámek k etymologické struktuře staroslověnštiny* (120–127). Riječi grčkog, latinskog, romanskog i germanskog podrijetla u staroslavenskim su tekstovima odraz civilizacijskih kontakata. Autor navodi velik broj primjera i pokazuje kako su se njihovim usvajanjem stvorile dalekosežne posljedice u tvorbi riječi, stvaranju novih sufiksa i prefiksa, te u sintaktičkoj strukturi staroslavenskoga. Npr. *adъ*, *aminъ*, *galija*, *lqšta*, *kolęda*, *kotblъ*, *česarъ*, *mъša*, *bajati*. Zanimljivo je da se grčke riječi uzimaju iz crkvenoga jezika kao literarne, dok se latinske, a romanske osobito, usvajaju iz živa jezika, često posredno preko njemačkoga. Piscu su, međutim, najzanimljivije riječi dosad nejasna porijekla *bagъrъ* od gruz. *beg'ura*, *grъmъ* od gruz. *grma* i sl., kojima je pronašao ekvivalente u kavkaskim jezicima. Njima želi pokazati da je ćirilometodska akcija bila zahvatila i maloazijske Slavene. Etimološka je struktura staroslavenskoga, dakle, mnogo složenija nego što se čini na prvi pogled. Članak je osobito vrijedan zbog bogatih bibliografskih podataka.

И. А. ФРОЛОВА, *Структурные разновидности предложений с МЪНѢТИ в древнеславянских текстах XI века* (160–163). Autorica pokazuje kako glagol *тънѣти* u staroslavenskim tekstovima utječe na sintaktičku struk-

turu rečenice. Ovisno o nijansama značenja, kao dopuna stoji mu rečenica ili participska konstrukcija, a zanimljiva je pojava dubletnih dopuna. Kasnije su dopune često bez glagolske varijante. Uz to se javljaju infinitivne dopune s akuzativom (vjerojatno prenošenje grčkoga akuzativa s infinitivom) ili u nekim slučajevima s dativom. U kasnijem je razvoju nadaleko prevladala dativna konstrukcija. Slično je i s glagolom *mbnēti sę* koji se javlja i kao ličan, i, rjeđe, kao bezličan.

IGOR NĚMEC, *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, 1 (А–Б, Наука, Москва 1975, 372 c.) (87–191). NĚmčeva recenzija kvalificira *Словарь русского языка* kao priručnik za jezikoznance, književne teoretičare, povjesničare, pravnike, folkloriste, arheologe, pa je prilagođen nekim današnjim pravopisnim normama. Rječnik vodi računa o pomaku u značenju pojedinih riječi, služeći se uvijek današnjim ekvivalentom. Pri tom se, međutim, često gubi etimološko značenje koje je veoma važno u starijim tekstovima. Zbog veličine materijala i svoje namjene *Словарь* ima veliko značenje za slavensku historijsku leksikografiju.

MILADA ČERNÁ, *Ze sovětské jugoslavistiky* (206–212). U članku s bogatom bibliografijom autorica govori o pristupu sovjetskih književnih kritičara književnosti južnoslavenskih naroda od srednjega vijeka do danas.

ЯРОСЛАВ ДАШКЕВИЧ, *До історії українського г* (227–235). Ukrajinska se književnost, naročito starija, u zapisivanju svojih tekstova služila istočnim grafičkim sustavima (arapskim, hebrejskim, armenskim). Pokazalo se da je za vjernu fonetsku sliku tuđih jezika najprikladniji armenski

grafički sustav. Autor se posebno osvrće na razvoj ukrajinskoga [g]. Za dokaz o velikoj starini prijelaza [g] u [ɣ] služi mu primjerak armenskoga životopisa ukrajinskih svetaca mučenika Borisa i Gljeba (Hliba), nastao u prvoj pol. XIII. st. u Kilikiji. Ime *Glēbъ* zapisano je kao [Hlēp] (armensko [ɣ], ⟨p⟩ se ostvaruje kao [p/b]). Time pokazuje da je autor armenskoga prijevoda imao ukrajinski, a ne grčki predložak koji bi dao oblik *Glēv*.

VÁCLAV POLÁK, *Etymologické příspěvky k slov. démonologii* (283–291). Autor želi korigirati neke dosad zastupane etimološke veze naziva bogova i božanskih bića uopće u slavenskome svijetu s njihovim indoevropskim, posebno baltičkim korespondentima. Neke dosad neobjašnjene termine dovodi u vezu s prostornim i civilizacijskim kontaktima s ugro-finskim kulturama. Inzistiranje je na ugro-finskim vezama toliko da autor pokušava dovesti u sumnju dobro dokumentirane i čvrsto zasnovane indoevropske etimologije, npr. stsl. *divъ* ili *bogyni*, znatno nesigurnijim i oskudnijim materijalom, premda nesumnjivo tipološka sličnost može dovesti i do sadržajnih povezivanja.

В.М. РУСАНИВСЬКИЙ, *Досягнення і завдання мовознавців Радянської України* (292–297) bogata je bibliografija lingvističkih radova nastalih u Ukrajini posljednjih dvadesetak godina na području gramatike, leksikografije, stilistike, onomastike, sociolingvistike, filozofije jezika i povijesti jezikoslovlja.

ISTVÁN FRIED, *Problémy maďarské literárněvědné slavistiky* (308–314). Navodeći glavne djelatnike na polju slavistike u Mađarskoj (S. Eck-

hardta, L. Sziklaya, O. Sárkány, L. Hadrovicsa i dr.), autor pokazuje da su novija slavistička, posebno komparativna istraživanja umjetničke i folklorne književnosti bacila novo svjetlo na odnose Mađarske sa slavenskim, posebno susjednim zemljama. Stoljetnim su se antagonizmom, naime, izgrađivale zajedničke kulturno-civilizacijske vrednote. I kritika se povoljno izrazila o istraživanju toga predmeta, koje bi autor svrstao u tzv. balkanistiku. Balkanistika danas, međutim, ima već svoje drugačije definirano područje. Mađarski neslavenski narod među slavenskima zauzima poseban položaj, jer je odvojen jakom jezičnom barijerom, ali ni to nije moglo spriječiti međusobne utjecaje i uspoređan razvoj srednjoevropskih književnosti.

VLADIMÍR BARNET, *Vztah komunikativní sféry a různotvaru jazyka v slovanských jazycích* (337–347). Autor se osvrće na reviziju pojma jezične situacije u modernoj lingvistici, koja je nastala zbog užega povezivanja sa sociološkim znanostima. Tako se stvara pojam sociolingvističke. Teorija književnoga (mi bismo radije rekli standardnoga) jezika kao dio znanosti o narodnim jezicima bila je povod prenošenju gledišta s jezičnih sredstava i jezične strukture na pojedine raznolikosti kao dijelove jezične cjeline. Komunikacija se shvaća kao socijalna. Ta je, po Janoušek, informacijski i interakcijski sklop. Komunikativan prostor zbroj je socijalnih ponašanja, verbalnih i neverbalnih, sadržanih u pojmu socijalne komunikacije. Komunikativan se prostor dijeli na komunikativne sfere izgrađene na specijalnom tipu komunikacije, koje tvore opseg komunikacije u pripadnim oblastima socijalnoga ponašanja (službenim-neslužbenim, jav-

nim-privatnim i sl.). S obzirom na jezičnu raznolikost u današnjim slavenskim jezicima govorimo o ovim strukturnim i nestrukturnim raznolikostima: 1. književni (= standardni) jezik, 2. tekući govorni jezik (supstandard), 3. interdijalekt (gradska koiné), 4. dijalekt, 5. slengovi. Odnos komunikativnih sfera i raznolikosti jezika aktualizira uživatelj jezika. Taj pojam uključuje i govornika i slušatelja. Sveukupan odnos gornjih pojmova daje jezičnu situaciju. Odnos komunikativne sfere i raznolikosti jezika nije kauzalan. One koegzistiraju u odnosu uzajamne korespondencije zadane povijesno. Za određivanje toga odnosa važno je razlučiti tekstove kao konkretne tvorevine od apstraktnih jezičnih tvorevina i shvatiti nehomogenost uživateljâ jezika da se služe raznolikostima na koje se jezična cjelina razlaže. Pojam jezične norme, koji je prije sadržavao relativno jedinstvo inventara jezičnih sredstava i načina njihove upotrebe, u moderno je vrijeme dobio širi smisao. Danas teorija norme uzima u obzir specifičnosti normâ pojedinih dijelova jezičnih planova i odnos jezičnih sa stilskim i vrsnim normama, gledajući uz to na veze među normama verbalnoga i neverbalnoga ponašanja. Norma je faktor očekivanja u ponašanju u konkretnoj komunikativnoj situaciji.

Na primjeru sfere tekućega sporazumijevanja nastale na jačem stupnju socijalne integracije narodne zajednice pokazuje autor kako u pojedinim jezicima raznolikosti mogu imati razni status u okviru jezične cjeline. U ruskoj se situaciji u toj sferi stabilizira govorni ruski, književni jezik s nekim – vrlo složenim – sintaktičkim i leksičkim osobitostima. Tekući govorni poljski pokazuje jake regional-

ne varijante. Ukrajinski se također temelji na književnom jeziku. Drugoga je tipa slovenska, bugarska, srpska, bjeloruska i makedonska situacija. Govorni se jezik formira kao proces izjednačivanja sličnosti između književnoga jezika i dijalekata. Njihova je razlika u stupnju te integracije. U Sloveniji tri su regionalne varijante: srednjoslovenska, zapadnoslovenska i istočnoslovenska. Slično je i u Bugarskoj. U Srbiji još se nije stabilizirala norma govornoga jezika. U Bjelorusiji je živa dijalektalna raznolikost ugušila staru književnu tradiciju. U Makedoniji je mjesni dijalekat s inovacijama iz književnoga jezika temelj tekućoj komunikaciji. Trećem tipu pripada češka jezična situacija gdje je osnovica sporazumijevanju interdijalekat koji se, što dalje to više, približuje govornomu liku književnoga jezika. U Hrvatskoj je podloga književni jezik novoštokavsko-ijekavskoga tipa, u pojedinim slučajevima s jakom primjesom dijalekata. Posebno mjesto zauzima gornjolužički gdje se, doduše, stabilizirala norma književnoga jezika, ali treba uzimati u obzir dugogodišnji bilingvizam koji daje specifičnost govornoj sferi.

MILADA ČERNÁ, *K některým problémům české, srbské a čarvátské literární avantgardy* (355–363). I češka, i hrvatska, i srpska književnost XX st. prate avangardne tokove evropske književnosti, u koju se uklapaju svaka sa specifičnostima svoje duhovne i društvene situacije. Zanimljiva je opozicija koju autorica postavlja u stvaralaštvu čeških i jugoslavenskih pisaca između dva rata. Kod čeških prevladava radostan vitalizam i historijski optimizam, kod jugoslavenskih naprotiv tragizam, pesimizam, dezorijentacija i nevjera u ljudskost. U tipo-

loškom smislu ove književnosti pružaju komparativistima bogat materijal, njihovo je nastajanje, međutim, vrlo nezavisno.

VLADIMÍR SVATOŇ, *Genologická povaha baladického cyklu V. A. Žukovského* (377–384). Kritika je epsku poeziju Žukovskoga podijelila u tri tematska kruga: antički, srednjovjekovni i ruski. Naslov »Balade« Svatoň smatra samo oznakom za pjesme u starom duhu. Dokazuje kako je s velikim smislom za nijanse pjesnik uspio suptilno odraziti kolorit raznih doba. Žukovski, pjesnik snažne idejno-estetske i stilističke individualnosti, pokazuje svojim epskim ostvarenjima kako je evropska književnost jedinstvena i kako ima suvisao razvojni put. I antika i srednji vijek baština su koja osmišljena živi u našem vremenu.

ANGIOLO DANTI, *O znaczeniu tekstu krytycznego* (395–398). Revizija općeprihvaćenih kriterija izdavanja srednjovjekovnih slavenskih tekstova u svjetlu moderne metodologije humanističkih znanosti, posebno lingvistike i znanosti o književnosti, potakla je autora da iznese nekoliko napomena i vlastitih stavova o tome koje smatra bitnima. Treba: 1. razlučiti pojam teksta od povijesti njegova postanka; 2. utvrditi izdavačke kriterije i 3. odrediti značenje kritičkoga izdanja.

Važno je razlučiti »zatvorenu tradiciju«, prijepise istoga teksta koji ne utječu na njegovu narav i individualnost, od »otvorene tradicije«, tj. niza preradbâ – redakcijâ – koje tekstu daju nov ton i karakter. Problem je način postavljanja granice među tim tradicijama. Kamo, npr., uključiti stilističke inovacije ili dodatke kraćih fragmenata? Izdavačev cilj može biti ili uspostavljanje, koliko je moguće,

prvotnoga aspekta teksta, ili prikaz jednoga teksta u određenom času. Nije uvijek lako ustanoviti koja je redakcija prvotna, a koja kasnija. Varijante prema temeljnomu tekstu mogu biti ili grafičke, ili stilske, ili gramatičke. Prve treba ukloniti iz kritičkoga teksta, druge se unose bez komentara, a treće treba razmotriti i neprihvatljive ukloniti iz kritičkoga teksta (ne i aparata), bez obzira nalaze li se u rukopisu odabranom za temeljni. Nedopustivo je da popravljani tekst bude kontaminacija nekoliko prijepisa, jer svaki od njih predstavlja određeni zatvoren, samostojan sistem, jedinstven i nepovnljiv u svom postanku. Ako se žele izvršiti popravci, treba uzeti u obzir ne kritičko izdanje, nego integralnu rekonstrukciju koja uvijek predstavlja hipotezu. Ako se želi uspostaviti prvotni tekst, valjalo bi ukloniti sve individualne otklone pojedinih prepisivača. Pri popravljaju teksta valja biti oprezan, ali ne treba misliti da pogreške i ma kakva inovacija prepisivača moraju biti važnije od ispravaka današnjega filologa. Bez popravaka bi, naime, tekstovi s vremenom postali sasvim nerazumljivi. Stoga se rad filologa ne ograničuje na opis činjenica. Aletheia (istina) je nedostižan ideal filologa, i ona je uvijek uvjetovana mišljenjem (dóxa).

Kritičko je izdanje takvo zato što sadrži odgovarajuće kriterije, koji vrijede sve dotle dok se ne zamijene novim hipotezama ili faktima. I u tom je smislu kritičko izdanje znanstveno djelo. Ono je interpretacija, dakle bitan dio znanosti o književnosti.

Marija Klenovar

ROČNÍK XLVII (1978)

U uvodnom redakcijskom članku *Třicet let československé slavistiky (1948–1978), Pracovní výsledky a aktuální úkoly* (1–4), daje se osvrt na razvoj čehoslovačke slavistike u zadnjih trideset godina. Značajna znanstvena dostignuća ostvarena u okviru ČSAV i SAV rječito govore o visokoj razini slavistike u ČSSR u cjelini, kao i o zabilježljivom usponu slavistike u Slovačkoj.

I. NĚMEC, E. MICHÁLEK A KOL., *Vztah sémantiky staročeské slovní zásoby ke společenské situaci* (14–22). Autori razmatraju pitanje o povezanosti semantičke specifičnosti staročeske leksike sa specifičnim razvojem češkog društva u 14. i 15. st. Nove društvene pojave posredovane stranim utjecajem odražavaju se u jeziku preuzimanjem tuđica koje se kasnije zamjenjuju domaćim riječima. U oblasti apstraktne leksike kao i specijalnih stručnih pojmova dominira kalkiranje. Za imenovanje novih pojava koje u društvu dobivaju negativnu ocjenu jezik rabi prvo domaće intelektualne izraze kojima se kasnije pridružuju ekspresivni sinonimi. U ovu svrhu upotrebljavaju se i germanizmi. Za pozitivno ocjenjivane društvene pojave stč. jezik crpi ponajviše iz crkvene semantičke sfere, pri čemu je značajnu ulogu odigralo poznavanje biblije među širokim narodnim slojevima. Pojave domaće materijalne i duhovne kulture koje se javljaju kao odraz specifične društvene situacije imenuju se domaćim sredstvima korištenjem uobičajenih tvorbenih postupaka ili semantičkih promjena. Vrijednost ove nove leksike potvrđuje i njezin prodor u druge jezike.

ZOE HAUPTOVÁ, *Vývoj textu staroslověnského apoštola z hlediska lexikální analýzy* (23–29). Razmatrajući pitanja evolucije teksta stsl. apostola, autorica ističe doprinos leksičke analize rješavanju ovog složenog pitanja, što dokumentira konkretnim primjerima. Rješavanje pitanja o načinu postanka teksta apostola, o njegovom autorstvu i mjestu postanka pretpostavlja ne samo proučavanje međusobnog odnosa lektionara i kompletonih dijelova, već i leksičkih razlika među djelima i poslanicama kao i proučavanje prevodilačke tehnike. Svi ovi postupci mogu dovesti do korisnih saznanja. Npr. analiza upotrebe riječi *postatъ/ipostatъ/ipostasъ* u prijevodu apostola upućuje na zaključak da prvi prevodioci nisu težili doslovnosti prijevoda, već prije njegovoj interpretaciji, dakle slično kao što je konstatirano za evanđelja. Osim toga, razlike u upotrebi ovih riječi vode pretpostavci da je u prijevodu apostola sudjelovalo nekoliko osoba, ali ipak autorica smatra pitanje o autorstvu nerješivim. Na primjeru upotrebe riječi *řsnota* koja je, pokraj ostalih leksema, tipična samo za poslanice, dokumentira činjenicu da su postojale razlike u leksikonu poslanica i djela. Leksička analiza podupire Jagićev zaključak o pripadnosti prijevoda evanđelja i apostola istoj prevodilačkoj školi. Razvoj apostolskog teksta predstavljen je kao proces u kojem je najprije bio preveden kratak apostolar (u Carigradu), zatim je proširen na puni aprakos (u Velikoj Moravskoj) i tek poslije nastaje kompletan tekst (kada – to se ne može zasada točno odrediti).

VLADIMÍR ŠAUR, *Orzga, oržьнь, orditi, orbъ?* (30–38). Potvrđene forme riječi s početnim skupom »a + likvida« dopuštaju pretpostaviti ili

refleks metateze likvida, ili izvorno stanje identično sadašnjem: stsl. csl. *rozga/razga, raždije/roždije, roždьje, ražьнь/rožьнь, raditi/roditi, rabъ/robъ*. Nakon detaljne analize autor zaključuje da su pravilni psl. arhetipovi **ražgy, *aržьнь, *årditi, *arbъ*. Sve ove riječi, s iznimkom **årditi* gdje se može rekonstruirati stari cirkumfleks, u odnosu na akcenat, a vjerojatno i kvantitetu, prilično su neodređene. Odatle potiču anomalije u refleksima i etimološke poteškoće.

Drugi svezak otvara jubilaran članak napisan povodom devedesetogodišnjice preminulog prof. Franka Wollmana (1888–1969), profesora poredbene slavenske književnosti i slavenske narodne pismenosti *Osobnost a dílo Franka Wollmana (K nedožítým devadesátinám)* (113–121), čiji je autor JIŘÍ KRYSŤÝNEK.

U svojoj opsežnoj studiji *K systému prostorových vztahů v současných slovanských jazycích* (122–142), HELENA BĚLIČOVÁ-KŘÍŽKOVÁ uspoređuje i analizira sistem sredstava za izražavanje prostornih odnosa u pojedinim slavenskim jezicima, u okviru zamjeničkog izražavanja i u okviru prijedložnih spojeva.

Д.Ф. МАРКОВ, *Славяноведение как комплекс научных дисциплин* (148–156). Pred Međunarodnom komisijom za povijest slavistike pri Međunarodnom komitetu slavista postavlja se krupan zadatak – izrada povijesti svjetske slavistike. Ostvarenje ovog zadatka veoma je komplicirano i dugoročno zbog nužnosti prethodnog rješavanja niza problema. Zbog toga je usvojen projekat izdavanja serije od pet zbornika u organizaciji nacionalnih Komisija. U planiranim zbornicima razradit će se sljedeći problemi: teorij-

ska i opća metodološka problematika (izdaje se u SSSR), slavistika od kraja 18. do prve pol. 19. st. (u ČSSR), druga pol. 19. st. (u Jugoslaviji), kraj 19. st. do 1918. g. (u Bugarskoj), međuratno razdoblje (u Poljskoj). Ovi će zbornici, osim drugog, doprinijeti rješavanju osnovnih metodoloških problema, kao što je pitanje o kompleksu nauka koje konstituiraju slavistiku kao znanost, opredjeljenje njezina predmeta kao i pitanja o ciljevima i sadržaju povijesti svjetske slavistike za razliku od povijesti slavistike u pojedinim zemljama.

EMILIE BLÁHOVÁ, STANISLAV HERODES, *Príprava jednosvazkového slovníku staroslověnského jazyka* (171–174). Osim »Slovníka jazyka staroslověnského« (SJS) Kabinet stranih jezika pri ČSAV u suradnji s Institutom slavjanovedenija i balkanistike AN SSSR priprema manji jednotomni stsl. rječnik »Slovník jazyka staroslověnských památek X. – XI. století« (SSP). Rječnik izlazi pod redakcijom R. Večerke i R.M. Cejtlin, sekretar je redakcije E. Bláhová. Izrađuje se na temelju ekscerprije izvršene za SJS i obrađuje tzv. kanonske tekstove nadopunjene materijalom iz Enin i iz Zografskog i Bojanskog palimpsesta. Usporedba SJS sa SSP pokazuje da će se oba rječnika međusobno nadopunjavati, a nipošto duplirati. Jednotomni rječnik u svojoj koncepciji ujedinjava znanstvene i pedagoške, praktične ciljeve; treba poslužiti kao priručni rječnik za prevodenje najstarijih stsl. tekstova, sadržat će podatke o frekvenciji riječi, statističke podatke o njihovim grafičkim i fonetskim varijantama, pružit će detaljne podatke o semantici riječi, njihovoj valenciji i grčkim paralelama. Iz razlike u leksiografskoj koncepciji proizlaze neke

nužne razlike u primijenjenim leksiografskim postupcima. Iznijete komparacije i primjeri pokazuju razlike u obradi ustaljenih spojeva, u dokumentaciji (manji broj primjera u SSP), u raščlanjivanju značenja (manji broj spomenika daje većinom manji broj značenja, ali ponekad dopušta i detaljniju analizu značenja). Rad s manjim materijalom ima svoje prednosti, ali i ograničenja koja se, međutim, često mogu nadoknaditi korištenjem bogatog materijala SJS koji omogućuje preciznije određivanje značenja nekih riječi nego što bi to bilo moguće samo na temelju materijala iz kanonskih rukopisa. S druge strane, materijal samo iz kanonskih spomenika pruža mogućnost da se dosljedno razlikuju riječi s raznim sufiksima, npr. *nerazděljennъ/nerazdělnъ* koje u SJS iz shvatljivih razloga nije moguće uvijek precizno razlučiti. U usporedbi s rječnikom Sadnik-Aitzetmüller, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten, 1955, koji također obrađuje kanonske tekstove, u pripremanom rječniku proširen je obuhvaćeni rječnički fond samo uključivanjem Enin, ali broj natuknica bit će veći, jer će se izdvajati prilozi na -o, -ě i neki participi s pridjevskim značenjem (posebno oni s negacijom), te participi čiji određeni oblik najvjerojatnije nije bio u upotrebi (*dobroprijemlję* i sl.). Pripremani rječnik obećava pružiti plastičniju sliku o rječničkom bogatstvu kanonskih rukopisa i njihovoj specifičnosti koja se u SJS gubi u mnoštvu velikomoravskih i češkokrkenoslavenskih tekstova.

STANISLAV HERODES, *Česko-církevněslovanské Г҃ѣсь* (265–266). Českokosl. riječ *gъсь* potvrđena je u materijalu praškog Rječnika staroslavskog jezika samo jednim primjerom

iz Bes i u tumačenju njezina značenja ogleda se određena nesigurnost: »fortasse in sensu partis preli« (str. 449). Međutim, podaci koje donosi autor, svjedoče da je citirana riječ zaista imala, a i danas ga u dijalektima još ima, preneseno značenje »dio drvene preše za grožđe«. Činjenica da se odgovarajuća riječ za csl. *gъsъ* ne nalazi ni u jednom rječniku slavenskih jezika upućuje na zaključak da je riječ o bohemizmu, a moguće čak o moravizmu, s obzirom na ograničenost upotrebe isključivo na moravske dijalekte.

Й.О. ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, *Реф-лекси прасл. діал. *zerdъ, *o(b)zerdъ, *zordъ, *o(b)zordъ та ін.* (267–277). Autorovu pažnju privlači riječ *zereмъ* i njoj srodne koja je potvrđena u ukrajinskim i bjeloruskim spomenicima iz 15–16. st. kao i u dijalektima ovih jezika. Razmatrajući areal postojanja riječi **zordъ, *o(b)zordъ, *vъ(n)zordъ* s fonetskim varijantama **zerdъ, *o(b)zerdъ, *vъ(n)zerdъ* u psl. govorima, pokazuje da formacije sa stupnjem *-e-* obuhvaćaju ukrajinske, bjeloruske i djelomično južno i zapadnoruske govore, dok se formacije sa stupnjem *-o-* susreću u nizu ruskih govora.

МИКОЛАІІІ ЗАТОВКАНІЮК, *Новые аспекты сопоставительного изучения восточнославянских языков* (279–287). Poredbeno proučavanje istočnoslavenskih jezika u SSSR dobiva na intenzitetu u 70. godinama kada se pojavljuje čitav niz ruskih, ukrajinskih i bjeloruskih radova posvećenih ovoj aktualnoj problematici. Autor priloga analizira najznačajnije radove objavljene u vremenskom razmaku od 1971. do 1975. godine ističući njihov doprinos razrađivanju pojedinih pitanja poredbenog izučavanja

bjeloruskog, ukrajinskog i ruskog jezika, i bilateralno i trilateralno, pokazujući ujedno na razne aspekte ovog proučavanja.

Četvrti svezak Slavije 47 posvećen je sedamdesetom rođendanu prof. Karla Horáleka (1908), poznatog češkog stručnjaka u oblasti paleoslavenistike, poredbene slavenske lingvistike, opće lingvistike, folklorne i literarne komparatistike. Objavljeni prilozi tematski se vežu na oblasti slavistike kojima se jubilant uspješno i često novatorski bavi. Svezak sadrži 18 priloga.

FRANCISZEK SŁAWSKI, *O archaizmach i innowacjach Księgi Sawy* (338–339). Iako je Sav tekst sa značajnim promjenama, ipak upućuje na arhaičan original, kao što je ustanovio K. Horálek u svome poznatom radu *Význam Saviny knihy pro rekonstrukci stsl. překladu evangelia*, 1948. Arhaične crte Sav ogledaju se i u odsutnosti vokalizacije jakog tvrdog jera u *o* i mekog u *e*. U oblasti leksike Sav pokraj inovacija čuva neke arhaizme prvobitnog prijevoda. S druge strane, za Sav su tipične i fonetske i morfološke inovacije, dobro su u njoj potvrđeni i balkanizmi (npr. češća upotreba adnom. dativa).

RADOSLAV VEČERKA, *K vlivu latiny na staroslověňštinu* (340–344). Neposredan utjecaj latinskog jezika uglavnom se priznaje za tekst psaltira, dok je odgovor na ovo pitanje u slučaju novozavjetnih tekstova uglavnom negativan, jer nema sigurnih i uvjerljivih potvrda o takvom utjecaju. Autor zastupa stav da je ipak moguće, bar uvjetno, govoriti o latinskom utjecaju na prevodilačke postupke prve slavenske literarne škole, i to s obzirom na otvorenost ćirilometodskog razdoblja

prema takvim utjecajima. Kada govori o latinskom utjecaju, autor ne misli toliko na neposredan utjecaj na pojedina konkretna evandeoska mjesta, iako smatra da ni tu nije bio apsolutno isključen, već misli na utjecaj latinskog načina izražavanja na formiranje izražajnih i stilističkih kvaliteta stsl. Kao primjer vjerojatnog utjecaja Vulgate na stsl. evanđelja autor navodi statističke podatke o prijevodu grčke antepozicije posesivne zamjenice pomoću postpozitivnog kongruentnog posesiva u čemu postoji upadljiva podudarnost s Vulgatom koja ima istu postpoziciju. Obraća pažnju na zanimljivu situaciju u aprakosnim začelima As i Sav gdje se kongruentne posesivne zamjenice upotrebljavaju pretežno u antepoziciji. Slijedi zaključak, koji je zbog nemogućnosti usporedbe s latinskim i grčkim aprakosima formuliran kao hipoteza, da bi bila najprihvatljivija pretpostavka o grčkom predlošku za upotrebu antepozicije pri prijevodu perikopa još u Carigradu. Nepromijenjeno čuvanje ove osobitosti pokazuje da u ovom slučaju nije došlo do latinskog utjecaja ili zbog toga što su se ove početne formule u latinskim aprakosima bitno razlikovale, ili se je pri čitanju latinskih lekcija upotrebljavalo četvoroevanđelje.

ZLATA KUFNEROVÁ, *K jazyku novobulharských obrozeneckých evangelních překladů* (345–349). Autorica razmatra ove rukopise: Konikovski evanđelistar koji odražava vodenski govor, Kulakijski evanđelistar, predstavnika donjo-wardarskog govora, Bobošički evanđelistar pisan na dijalektu sela Boboščica, odlomka evanđelja iz sela Gorenci kod Kostura, Tärliški evanđelistar, pisan nevrokopskim dijalektom i neobjavljen odlomak četvoroevanđelja iz knjižnice BAN koji se

prema jeziku locira u oblast centralnog balkanskog dijalekta. Sačuvani prijevodi evanđelja iz 19. st. svjedoče o raznom pristupu njihovih autora pitanju forme književnog jezika i njegove dijalekatske osnove i potvrđuju i različitu kulturnopovijesnu situaciju u oblastima iz kojih potječu. Osim leksičkih razlika prouzrokovanih različitim dijalekatskom osnovicom, spomenuti tekstovi sadrže znatan postotak crkvenoslavenske i uopće knjiške leksike koja, osobito u četvoroevanđelju iz knjižnice BAN, obogaćuje rječnik upotrebljenog dijalekta u skladu s potrebama odgovarajućeg književnog izražavanja, potpuno u duhu tadašnjih zahtjeva za obogaćivanjem narodne osnove književnog jezika iz csl. i ruskih izvora.

ВЛАДИМИР И. ГЕОРГИЕВ, *Още един пример за промяна TART > TRAT и TROT в южнославянските езици* (350–351). Poznati primjerima za promjenu psl. *(t)alt/(t)art* u *(t)lat/(t)rat*, rjeđe *(t)lot/(t)rot* u južnoslavenskim jezicima može se dodati još i psl. **kārkkъ* (**kārkkъ*) koje u južnoslav. jezicima ima realizacije sa *-o-* ili *-a-* (bug. *krak*, *kráča*/dijal. *raz-kročá se*, *krok(v)am*; sh. *krāk*, *kráčem/krôk*). Forme sa *-o-* ili *-a-* odgovaraju različitim intonacijskim i akcenatskim prilikama u nom. i drugim padežima, odn. u raznim glagolskim formama.

ROBERT AUTY, *Úloha jazykových modelů ve vytváření a stabilizování normy některých slovanských spisovných jazyků* (352–355). U posmrtno objavljenom prilogu (R. Auty je preminuo 18. kolovoza 1978) autor sažeto odgovara na pitanje o jezičnim modelima koji su poslužili pri kodificiranju norme nekih slaven-

skih jezika. To su model govornog jezika s naslonom na prostonarodni uzus kod Srba ili s naslonom na uzus inteligencije kod Slovača. Model tradicionalnog književnog jezika našao je primjenu kod Čeha i Hrvata, iako je u Hrvatskoj bila donekle kompliciranija situacija. Kod Slovenaca teško se može otkriti jedinstven model s obzirom na složenost i dugotrajnost procesa stabilizacije književnog slovenskog jezika. Javljaju se i nastojanja za odstupanjem od prihvaćenog modela, za što postoje različiti uzroci. Kod »literarnih« modela dolaze do izražaja težnje približavanja književne norme govornom jeziku. Dok prihvaćeni model kod Čeha nikad nije bio ovom težnjom ozbiljnije ugrožen, kod Hrvata je reakcija protiv dubrovačkog modela pridonijela uklanjanju nekih posve dubrovačkih elemenata iz književnog jezika. Obzir prema dijalekatskim razlikama natjerao je Vuka Karadžića da uvede glas *h* u književnu normu. Sasvim zanemarljivu ulogu u razvoju slavenskih jezika imaju težnje za primjenom estetskih kriterija.

U suvremenom ukrajinskom jeziku kratki su se pridjevi sačuvali samo u specijaliziranim funkcijama, a *i* u njima sve češće ustupaju mjesto dugim oblicima, kako pokazuje JAN PETR u prilogu *Krátká adjektiva v současné ukrajinštině* (356–360).

Problematika modalnog značenja čeških zavisnih rečenica s veznicama *že, aby* u usporedbi s načinom izražavanja u drugim slavenskim jezicima predmet je razmatranja HELENE BĚLIČOVE-KRÍŽKOVE u prilogu *Větná modalita a vedlejší věty v slovanských jazycích* (361–367).

A. E. СУПРУН u članku *Типы речевой деятельности, зафиксирован-*

ной в записях полабского текстового материала (368–370) provodi diferencijaciju polapskih tekstova prema govornim situacijama u kojima su nastali, što omogućava lakše otkrivanje stupnja njemačkih interferencija u tekstovima koji su zapisivani u vrijeme kada već ni sami nosioci jezika nisu bili u stanju dati njegovu »pravilnu« sliku.

STANISŁAW ROSPOND u članku *Uwagi o toponimach z suf. -ynja, czes. -yně* (371–375), rješava probleme geneze i semantičke funkcije suf. *-ynja*, opredjeljujući međusobne relacije sa suf. *-yni, -nja*.

H. A. КОНДРАШОВ, *Славянская категория одушевленности во множественном числе* (376–379). Među slavenskim jezicima postoje bitne razlike u obuhvaćenosti množine kategorijom životnosti. Dok u istočnoslavenskim jezicima, napose u ruskom, ova kategorija obuhvaća imenice sva tri roda, u južnoslavenskim jezicima ograničena je samo na jedninu. Zapadnoslavenski jezici nisu u ovom pogledu jedinstveni. Polazeći od analize situacije u pojedinim slavenskim jezicima, uspoređujući napose istočnoslavensku situaciju sa zapadnoslavenskom, autor dovodi razvoj kategorije životnosti u množini u vezu sa stupnjem unifikacije izražavanja rodovskih razlika u fleksiji (u dat., lok. i instr. mn.).

Od ostalih priloga ovog broja, koji obrađuju književno-znanstvenu problematiku, našu pažnju privlači prilog *Slovanský václavský kánon v českém kulturním kontextu raného středověku* (404–410) EMILA PRAŽÁKA koji razrađuje misao o obostranim kontaktima slavenske i latinske kulture u češkim zemljama, nalazeći potvrde za utjecaj slavenske vaclavske produkcije na latinsku.

ROČNÍK XLVIII (1979)

HELENA BAUEROVÁ, *Změny kontrakčních skupin -aje-, -uje-, -ěje- v staroslověnských evangelních kodexech* (1–11). Suprotstavljajući se općenito prihvaćenom mišljenju da primaran proces predstavljaju promjene tipa *-aje-* > *-aa-*, *-uje-* > *-uu-*, *-ěje-* > *-ěa-*, a kontrakcije *-aa-* > *-a-*, *-uu-* > *-u-*, *-ěa-* > *-ě-* drugu njegovu fazu, autorica na temelju statističkih podataka dolazi do zaključaka koji govore u prilog teorije Trubeckog prema kojoj primaran proces predstavljaju kontrakcije *-aje-* > *-a-*, *-uje-* > *-u-*, *-ěje-* > *-ě-*, dok dvosložne formacije smatra sekundarnim. Svoje razmatranje autorica zasniva na analizi kompletnog materijala iz kanonskih evanđelja, uključujući i odlomke Achr i Und i uzimajući u obzir još i Ostr kao spomenik ruske redakcije u kojem u znatnoj mjeri dolaze do izražaja specifični domaći utjecaji. U ponašanju analiziranih kontrakcijskih skupova u raznim kategorijama (pridjevi, prez. glagola 3. vrste, imperfekt) ne postoji jedinstvo. Do kontrakcija dolazi u punom opsegu samo u skupovima *-aje-*, *-uje-* u dat. i gen. završecima adj. (skup *-ěje-* ima donekle specifičan razvoj), dok su isti skupovi u prezentu zasegnuti ovim procesom samo neznatno, što se objašnjava djelovanjem morfološkog faktora. Manja frekvencija kontrahiranih formacija u impf. objašnjava se utjecajem postojeće dvosložne formacije kod pridjeva. Prilike u Sav – pretežno kontrahirani oblici – upućuju na zadnju fazu procesa. Razvoj kontrakcijskih skupova autorica predstavlja ovako: *-aje-* > *-a-* > *-aa-* (> *-a-*); *-uje-* > *-u-* > *-uu-* (> *-u-*); *-ěje-* > *-ě-* > *-ěa-* (*-ěje-*) (> *-ě-*). Fazu sa *-aa-*, *-uu-*, *-ěa-* smatra zapra-

vo hiperkorektnošću, specifičnom razlikovnom crtom pisanog jezika u odnosu na govorni.

Rasvjetljavanju složenih akcentatskih prilika u suvremenom ruskom jeziku posvećen je prilog VLASTE STRAKOVE, *Pozični a morfematički faktor v akcentologické typologii* (12–16).

FRANTIŠEK KOPEČNÝ u prilogu *Je slovo chotár slovanského pôvodu?* (113–119) dokumentirano polemizira s pokušajem obrazlaganja domaćeg podrijetla slovačke riječi *chotár*. Autor zastupa mišljenje o mađarskom podrijetlu ove riječi smatrajući takvo rješenje najprihvatljivijim od dosada ponuđenih.

IGOR NĚMEC, *O slovanské expresívni předponě la-* (120–123). Prilog je posvećen sedamdesetgodišnjici F. Kopečnoga. Komponenta *la-* koja se nalazi u ekspresivnim izrazima za pojmove koji označavaju primanje hrane i požudu može se svrstati među ekspresivne prefikse. Ova komponenta prosljeđena je u nekoliko primjera iz raznih slavenskih jezika. Semantička srodnost slavenskih riječi *lopati/lapati*, *lobzati*, *labužiti* može se objasniti kao etimološko srodstvo sa zajedničkim ishodištem u onomatopejskom morfemu **lǫ-*. Ovaj morfem funkcionira kao prefiks kod onomatopejskih glagolskih osnova (*lobzati*), a u produljenom obliku kod deverbativnih imenica (*laločъ*, *labrnja*, **labuža*). Prema tome, zaključuje autor, funkcioniranje prefiksa *la-* sastoji se prvo u intenzifikaciji značenja osnovne riječi, čemu kasnije pristupa ekspresivno naglašavanje komponente jedenja, pohlepnosti, sladakusnosti i požude uopće.

ВЛАДИМИР ВИКТОРОВИЧ КО-
ЛЕСОВ, *Ударение производных имен
с непродуктивными суффиксами в
славянском и древнерусском* (124–
–134). Suvremeni slavenski jezici, kao
i srednjovjekovni spomenici u kojima
se bilježi akcenat, sadrže čitav niz
iznimaka u odnosu na psl. pravila o
akcenatskoj korespondenciji izvede-
nica s tvorbenom osnovom. Autor
razmatra kategorije izvedenica u koji-
ma do izražaja dolaze iznimke u njih-
ovoj akcentuaciji i obrazlaže ih. Tu su
razgledane imenice muš. roda sa suf.
**-ārj*(b), **-āj*, **-īk*, **-īx*, **-āv*, **-ūn*,
**-ež*(b), imenice ženskog i srednjeg
roda s raznim jerovim sufixima
(*-bn-*, *-bb-*, *-bl-*, *-zv-*, *-bd-* i dr.).
Analiza ovih tipova izvedenica vodi
zaključku da one sve rano gube status
sufiksarno izvedenih riječi, što je u
vezi s gubitkom produktivnosti razma-
tranih sufixa. Ove se riječi počinju
odnositi, i akcenatski, kao neizvedene.
Kao posljedica toga kod njih se reali-
ziraju samo dvije akcenatske para-
dигme (nedostaje tip sa stalnim akcen-
tom na sufixu), a ne tri, kao što je
uobičajeno kod produktivnih tvorbe-
nih razreda.

ZDEŇKA TRÖSTEROVÁ, *K
otázce zkoumání systému staroruské-
ho hypotaktického souvětí prostředni-
ctvím tzv. konstitutivních rysů* (141–
–150). Proučavajući zavisno-složene
rečenice u staroruskom jeziku na te-
melju materijala iz strus. ljetopisa
13–15. st. da bi prikazala proces
formiranja ovog sistema, autorica
pristupa kompleksnoj analizi sustava
konstitutivnih obilježja koja povezuju
dvije rečenice stvarajući od njih cje-
line višeg reda. One se povezuju po-

moću leksičko-semantičkih sredstava,
pomoću specijalnih leksičko-semantič-
kih signalizatora odnosa, pomoću ko-
relativnih izraza, redoslijeda rečenica,
polifunkcionalnih vezničkih izraza i
napokon pomoću monofunkcionalnih
veznika. Konstituiranju karaktera za-
visnog odnosa pridonose sva navedena
sredstva. U konstrukcijama s mono-
funkcionalnim veznikom ovaj veznik
preuzima funkciju glavnog signaliza-
tora odnosa, dok se važnost svih osta-
lih konstitutivnih obilježja povlači u
zadnji plan. Autoričin materijal upu-
ćuje na zaključak da karakteristično
obilježje sintakse zavisno-složene reče-
nice u strus. spomenicima predstavlja
koezistencija raznih načina izražava-
nja semantičko-sintaktičkog odnosa
u okviru jedne vrste. Unutar sistema
zavisno-složenih rečenica zapaža se
neravnomjeran razvoj pojedinih seman-
tičko-sintaktičkih vrsta i njihovih
podvrsta. Bitno obilježje razvoja zavi-
sno-složene rečenice predstavlja proces
gramatikalizacije njezina ustrojstva,
čime je ujedno određen razvojni put
od leksičko-semantičkog načina izra-
žavanja hipotaktičkog odnosa prema
formalno-gramatičkom načinu.

Ostali prilozi ovog dvobroja posve-
ćeni su problematici preporoda, formi-
ranju književnog jezika i nacionalne
književnosti. Kako je 1979. godine
obilježena 150. obljetnica rođenja J.
Dobrovskoga, razumljivo je da se i u
Slaviji pojave prilozi posvećeni djelu i
ličnosti ovog kompleksnog znanstve-
nika koji u sebi utjelovljuje socijalno-
psihološki oblik epohe nacionalnog
preporoda i najbolje kvalitete češke
kulture ovog razdoblja, kako ističe
sovjetski poznavalac problematike
češkog preporoda, АЛЕКСАНДР С.
МЫЛЬНИКОВ, u svome članku
Йозеф Добровский: Творческое на-

следие и личность. О некоторых проблемах изучения культуры чешского Возрождения (159–167).

Govoreći o značenju ličnosti J. Dobrovskoga za češki preporod i za rješavanje centralnih jezičnih pitanja o književnom uzusu, književnoj normi i kodifikaciji, vrstan poznavalac ove problematike, ALOIS JEDLIČKA, u svome prilogu *Josef Dobrovský a jeho význam v procesu českého (a slovenského) jazykového obrození* (151–158), utvrđuje da se gramatičko djelo Dobrovskoga vrednuje prvenstveno na temelju isticanja njegova doprinosa gramatičkoj teoriji i opisu gramatičkog sistema, dok se funkcionalan aspekt prisutan u njegovu gramatičkom djelu dosada ne ističe dovoljno, napose pri proučavanju međuslavenskih utjecaja i odnosa. A. Jedlička dokumentira prilaz Dobrovskoga opisu gramatičke norme, pokazujući kojim se sustavom vrednovanja služi i na koje faktore skreće pažnju kada obrazlaže postojanje i funkcioniranje gramatičkih sredstava, napose u slučaju njihove varijabilnosti.

Od priloga neposrednije vezanih za Dobrovskoga spomenut ćemo još: Г.Н. МОИСЕЕВА, *»Задонщина« и »Слово о полку Игореве« в восприятии И. Добровского* (168–173). PAVEL KŘIVSKÝ, *Povolení Slavína vídeňským policejním ministrem* (248–257). U rubrici *Vijesti* nalazi se *Zpráva o literární pozůstalosti Josefa Dobrovského a o přípravě vědeckého katalogu jeho korespondence a rukopisů* (318–322), autor je PAVEL KŘIVSKÝ. VĚNCESLAVA BECHYŇOVÁ obavještava o konferenciji o J. Dobrovskom i njegovu vremenu održanoj u Olomoucu (322–324).

IGOR NĚMEC, *Kritéria jinoslovanského původu slov v slovanské*

etymologii (329–331). Pri utvrđivanju tuđeg podrijetla leksičkih jedinica slavenska etimologija većinom primjenjuje formalan (fonetski), filološko-tekstološki, a rjeđe i kulturno-povijesni kriterij. Dovoljno široku primjenu ne nalazi dosada analiza starih polisemnih struktura i evidencija semantičkih modela (stupanj proširenosti odgovarajuće porodice riječi, elementarnost polisemne strukture, prisutnost primarnijeg značenja, arhaičnost sintagmatskih odnosa) za čiju se ravnopravnu primjenu autor zalaže. Na nekoliko primjera pokazuje kako tek kompleksna primjena svih kriterija osigurava pouzdanost predloženog rješenja (npr. u slučaju obrazloženja češkog podrijetla polj. *sposób*, ukr. *sposib*, rus. *sposob*, ili strus. *nevěglasъ*) i ujedno pruža mogućnost sagledavanja dosad nejasnih slučajeva u drugom svijetlu. Kao primjer navodi novo objašnjenje južnoslavenskog podrijetla slavenske porodice riječi *blago*, *blagъ*, *blaziti*.

U rubrici *Građa i diskusije* isti autor u članku *K soudobé sovětské historické lexikografii* (360–368) daje svoja zapažanja povodom novih historijskih rječnika koji su se pojavili u zadnje vrijeme u SSSR. To su: *Slovarь russkogo jazyka XI–XVII vv.*, Moskva 1975; *Slovník staroukrajinskoi movi XIV–XV st.*, Kijev 1977–1978; projekt rječnika *Slovarь russkogo jazyka XVIII v.*, Lenjingrad 1972. Ova leksikografska djela ne samo što prezentiraju vrlo važan istočnoslavenski leksikografski materijal već donose i dragocjena iskustva za razvoj historijske leksikografije. Precizna autorova zapažanja o leksikografskoj koncepciji ovih rječnika zasnovana su na njegovu dubokom teorijskom i praktičnom poznavanju leksikografske problematike.

Zdenka Ribarova

SLOVO

30

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU

ZAGREB 1980.

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 30

Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ

Glavni urednik:
ANICA NAZOR

Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR

Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ

Lektor tekstova na hrvatskom jeziku:

ZRINKA VUKOVIĆ

Korektori:
JASNA VINCE, JOSIP MILIĆ

Ovaj broj časopisa Slovo izlazi uz finansijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad SR Hrvatske, SIZ-VII.

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1981.

Josip Broz Tito
1892 — 1980.

Josip Broz Tito lista faksimilirano izdanje Hrvojeva misala